

अध्याय एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

भाषा व्यवस्थित संरचना हो । हरेक संरचनाको निर्माण यस अर्न्तगत रहेका संरचक घटकहरूद्वारा भएको हुन्छ । भाषा पनि आफ्नै संरचकघटक वा एकाइहरूद्वारा निश्चित अनुक्रममा निश्चित अनुक्रममा निवद्ध भइ व्यवस्थित र सार्थक बनेको हुन्छ । भाषाको न्युनतम अर्थयुक्त एकाइ रूप हो । रूपहरू मिलेर शब्द बन्छ र पदको निर्माण भएको हुन्छ । त्यसैगरी पदहरू मिलेर पदावली वा वाक्यको निर्माण हुने गर्दछ । वाक्य नै भाषाको पूर्ण अर्थबहन गर्नसक्ने भाषिक एकाइ हो । एउटा अर्थपूर्ण वाक्यभित्र विभिन्न पदहरूको सङ्गतिपूर्ण मेल हुन्छ । वाक्यमा प्रयुक्त पदहरूको सङ्गतिपूर्ण मेल हुनु अर्थपूर्ण वाक्यको शर्त हो । यदि उक्त मेल अङ्गति वा बेमेलता देखिएमा पदसङ्गतिगत त्रुटि भएको भनिन्छ । जसकारण भाषा अस्वाभाविक अर्थ सम्प्रेषणमा समेत समस्या उत्पन्न हुने गरेको पाइन्छ । सङ्गतिका सम्बन्धमा केहि विद्वान्हरूको परिभाषा निम्न छः

- (क) वाक्यमा प्रयोग भएका शब्दहरूका बीचको एकात्मक मेल वा अनुकूलतालाई सङ्गति भनिन्छ । यस्तो सङ्गतिमा विशेष गरेर कर्ता र क्रियापद तथा विशेष्य नाम , सर्वनाम) । विशेषणका बिचको मेललाई दिइन्छ, वाक्यमा लिङ्ग वचन पुरुष तथा आदरका दृष्टिले कायम हुने सङ्गति नेपालीमा विशेष महत्त्वपूर्ण हुन्छ (अधिकारी २०६१:७५) ।
- (ख) वाक्यीय संरचनामा आएका दुई वा दुईभन्दा बढी एकाइहरूको समान रूपगत अभिलक्षण देखाउनु सङ्गति हो (शर्मा:२४४) ।

यस आधारमा हेर्दा वाक्यमा प्रयुक्त पदहरूको अर्थपूर्ण रूपत्मक मेल हुनुलाई नै सङ्गति भनिन्छ । पदसङ्गति अर्न्तगत वाक्यमा (उद्देश्य) कर्ता र (विधेय) क्रियापद बिचको सङ्गति हुन आवश्यक देखिन्छ । यस आधारमा हेर्दा सङ्गति व्यवस्थामा प्रभाव पार्ने महत्त्वपूर्ण व्याकरणात्मक कोटिहरू लिङ्ग वचन पुरुष र आदर हुन । यस अध्ययनको मुख्य विषय राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपालीमा गर्ने पदसङ्गतिका त्रुटिहरूको विश्लेषण नै हो । यो अध्ययन नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने सिकाइसँग सम्बन्धीत छ । पक्कै पनि पहिलो भाषा सिकाइ र दोस्रो भाषा सिकाइमा अन्तर हुन्छ जसमा नेपाली र राजवंशी एउटै भाषा भारोपेली परिवारका भाषा

हुन । दुवै भाषाका माउ भाषा संस्कृत भाषा हो तथापि यी दुई भाषामा विभिन्नता छ । जसले गर्दा राजवंशी मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्नु रहेको छ ।

राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोगमा हुने त्रुटिहरूको विश्लेषण र व्याख्या गर्न भापा जिल्लाका दुईओटा गा .वि. स क्रमशः चकचकी र राजगढ अवस्थित दुईओटा सरकारी विद्यालय श्री फूलबारी उ.मा.वि., पशुपती उ.मा.वि. र दुई निजि विद्यालय ज्ञानज्योति उ.मा.वि. र दिपज्योति मा.वि. कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशी मातृभाषा भएका ६४ जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । यादृच्छिक नमुना छनोट विधिद्वाराप्रत्येक विद्यालयबाट १६ जनाको दरले विद्यार्थीहरूलाई छनोट गरिएको छ । जसमा छनोटका क्रममा १६ जना मध्ये ८ जना छात्रा ८ छात्र गरि छनोट गरिएको छ । नमुना विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न शीर्षकहरू दिई निबन्ध तथा अनुच्छेद लिएर तिनीहरूको उत्तरको आधारमा त्रुटिहरूको सङ्कलन गरिएको छ । साथै अनौपचारिक संवादको परिस्थिति सिर्जना गरि तिनमा पाइएका त्रुटिहरूलाई समेत अध्ययनका दुई छुट्टाछुट्टै उपशीर्षकहरूमा बाडेर व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । पदसङ्गति त्रुटिहरूको पनि विभिन्न क्षेत्र हुने हुँदा मूलतः लिङ्गसङ्गति, पुरुषसङ्गति, वचनगतसङ्गति, आदरसङ्गति गरि चार उपशीर्षकमा छुट्टै अध्ययन गरिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

प्रस्तुत शोधपत्र कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशीमातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा सम्बन्धी निम्न समस्याहरूमा केन्द्रित रहेको छ ।

- (क) कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा के- कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?
- (ख) उक्त त्रुटिहरू हुनका कारणहरू के -के हुन् ?
- (ग) ती त्रुटिहरूको पहिचान, र विश्लेषण गर्न सकिन्छ ?
- (घ) ती त्रुटिहरूको निराकरणका लागि के -कस्ता उपायहरू अपनाउन सकिन्छ ?

१.३ अध्ययनको औचित्य

- (क) नेपालको पूर्व भागमा रहेका राजवंशी भाषी समुदायमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने सन्दर्भमा यो अध्ययन औचित्यपूर्ण हुन्छ ।
- (ख) भाषा सिक्ने क्रममा पदसङ्गति र त्रुटिका कारण पत्ता लगाउन सजिलो हुन्छ ।
- (ग) कुनै पनि भाषाको व्याकरणिक पक्षको अध्ययन तथा उक्त भाषिक व्यवस्थाको पहिचान, संरक्षण र विकासका लागि उपयोगी हुन्छ ।
- (घ) यस सोधले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न र प्रयोगमा ल्याउने कार्यमा सहयोग पुर्याउँछ ।
- (ङ) यी अध्ययनले विद्यार्थीहरूमा भाषिक सीपको विकास गर्न , लेखनशैली तथा अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्यका निम्नलिखित उद्देश्यहरू तय गरिएको छ ।

- (क) कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतीमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु ।
- (ख) उक्त त्रुटिहरू हुनका कारणहरू पत्ता लगाउन ।
- (ग) उक्त त्रुटिहरू पहिचान गरी विश्लेषण गर्नु ।
- (घ) ती त्रुटिहरूको निराकरणका लागि सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु ।

१.५ अध्ययनको महत्त्व

नेपाल एक बहुभाषिक , बहुसांस्कृतिक , बहुजातिय देश हो । विश्वका प्रमुख चारवटा भाषा परिवारमध्ये नेपालमा बोलिने भारोपेली वर्गका भाषाहरू मैथिली , हिन्दी , थारु , दनुवारी , बोटे , अवधि , भोजपूरी , राजवंशी आदी हुन् । नेपालको पूर्वीतराई , भ्र्पापा र मोरङमा बसोवास गर्ने राजवंशीहरूले बोल्ने भाषा राजवंशी वा ताजपूरिया भाषा हो । आफ्नै लिपी भएर पनि त्यसको प्रयोग नगर्नाले राजवंशी भाषा लोपहुने स्थितिमा पुगेको देखिन्छ । राजवंशी मातृभाषीहरूले राष्ट्रभाषा , सरकारी भाषा, शिक्षाको माध्ययम भाषा , सञ्चार र सम्पर्क भाषाको रूपमा भारोपेली परिवारको

नेपाली भाषा सिक्नै पर्ने बाध्यात्मक परिस्थिती विद्यमान रहेको छ । यसरी नेपाली भाषा शिक्षणको सन्दर्भमा हेर्दा राजवंशी भाषाको सन्दर्भलाई उल्लेखनीय भाषाको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । राजवंशी भाषाको पनि आफ्नै भाषिक स्वरूप र पदसङ्गतिगत व्यवस्था रहेको हुदा नेपालको पूर्वी तराईमा रहेका राजवंशी समुदायमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने सन्दर्भमा यो अध्ययन उपयोगी रहेको छ ।

विद्यार्थीहरूमा सिकाइ प्रक्रिया कसरी चलिरहेको हुन्छ । सो जान्न उनीहरूले सिक्दै गरेको भाषामा पाईने त्रुटिहरूको अध्ययन महत्त्वपूर्ण हुन्छ । दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दै गरेका राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा के -कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ? त्यस्ता त्रुटिका कारणहरू के -के हुन सक्छन् ? त्यस्ता त्रुटिको कसरी निराकरण गर्न सकिन्छ ? भन्ने कुराको विश्लेषण गर्न यो अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउँछ ।

यो अध्ययनमा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूको स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान , वर्गीकरण , विश्लेषण गरी ती त्रुटिको निराकरण गरी स्तरीय नेपाली बोल्न सहयोग पुऱ्याउनका साथै यो अध्ययनले भाषिक सीपको विकास गरी लेखन शैली र अभिव्यक्ति क्षमताको विकास हुने भएकाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ । यो अनुसन्धान पछिल्ला पुस्ताका निमित्त सहयोगका साथै सम्बन्धीत भाषाभाषी भएको क्षेत्रमा स्तरीय नेपाली शिक्षण गर्न सक्ने हुनाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ । साथै राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्ग , वचन , पुरुष र आदरमा गरिने पदसङ्गतिमा त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । जसबाट यी दुई भाषा बीचमा रहेका व्याकरणिक व्यवस्थाका भेदहरू पनि थाहा पाउन सकिन्छ ।

कुनै पनि समस्या निराकरण गर्नका लागि सम्बन्धीत समस्याको पहिचान हुनु प्रमुख कुरा हो । कुनै पनि भाषाले वक्ताले लक्ष्यभाषा प्रयोग गर्दा मातृभाषाले के -कस्तो असर पार्छ? त्यसको खोजी गरी लक्षित भाषा सिकाइका कठिनाइहरू पूर्वानुमान गरी पत्ता लगाउनुका साथै यस शोधकार्यले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न र प्रयोगमा ल्याउने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउँछ । पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्मातालाई समेत यसले धेरै भएपनि मार्गदर्शन गर्दछ । त्यसैले यो भाषाको अध्ययन हुन आवश्यक छ ।

हाल नेपाल सरकारले मातृभाषामा प्राथमिक तहको शिक्षण दिने निति निर्धारण गरिकाले यो भाषाको पाठनपाठन गराउनु जरुरी छ । नेपालको विद्यालयको शिक्षणको माध्यम भाषा नेपाली हो । दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली पढ्ने राजवंशीभाषी विद्यार्थीमा नेपाली भाषाको राम्रो पहुँच नभएका कारणले शिक्षाबाट विमुख हुनुपर्ने परिस्थितिमा राजवंशी भाषाको अध्ययन औचित्यपूर्ण हुने

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३को धारा १७ को उपधारा १ र २ मा प्रत्येक समुदायलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा प्राथमिक तहको शिक्षा दिने नीति निर्धारण गरेकाले यो भाषाको पठनपाठन गराउनु महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

१.६ अध्ययनको सीमा

यो अध्ययन भूपा जिल्लाका चकचकी र राजगढ गा. वि. स. का श्री फुलबारी उ.मा वि., श्री पशुपती उ.मा वि., श्री ज्ञानज्योति उ. मा. वि. र श्री दिव्यज्योति मा.वि. कक्षा ९ मा अध्ययनरत ६४ जना राजवंशी भाषी समुदायका विद्यार्थीमा शोधकार्य गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यलाई निम्नाअनुसार सीमाङ्कन गरिएको छ :

- क) प्रस्तुत अध्ययनको क्षेत्र भूपा जिल्लाको राजगढ चकचकी क्षेत्रमा बोलिने राजवंशी भाषिकालाई लिइएको छ ।
- ख) प्रस्तुत अध्ययन कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको पदसङ्गतिगत अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ ।
- ग) प्रस्तुत अध्ययन नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाका पदसङ्गतिगत प्रकृतिहरूको तुलनामा मात्र सीमित छ ।
- घ) प्रस्तुत अध्ययन स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा हुने पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको पहिचान वर्णन विश्लेषण र त्रुटिका कारणहरूको पहिचान गरि त्यस्ता त्रुटिहरूको निराकरणार्थ सुझावहरू प्रस्तुत गर्नमा केन्द्रित रहेको छ ।

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा तथा सैद्धान्तिक अवधारणाको स्वरूप

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

त्रिपाठी (२०३६) द्वारा “मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पद्मकन्या क्याम्पसका छात्राहरूको नेपाली व्याकरणसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण” भन्ने शीर्षकमा एक अध्ययन रहेको छ। यस अध्ययनमा उच्चतहमा अध्ययनरत छात्राहरूको व्याकरणसम्बन्धी त्रुटिहरूको पहिचान गरी शुद्धता प्रदानमा सहयोग गर्ने त्रुटि हटाउने र सुधार गर्नका लागि सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य राखिएको छ। एक सय छात्राहरूलाई नमुनाका रूपमा लिएर विभिन्न समुहमा विभाजन गरी उत्तरपुस्तिका परीक्षणद्वारा आएका नतिजाहरूको विश्लेषणको आधारमा क्रियापद वर्णविन्यास वाच्य र सङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ। यस अध्ययनलाई नेपाली भाषालाई पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको भएता पनि विशिष्टीकृत रूपमा नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा हुने र खास मातृभाषीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन हुन सकेको छैन तर यसबाट त्रुटिविश्लेषणको भावि गोरेटो फराकिलो बनाउने कार्यको थालनी भएकाले यस अध्ययनलाई महत्त्वपूर्ण मान्नुपर्छ।

भण्डारी (२०३९) द्वारा “कक्षा ८ विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने अशुद्धिहरू” भन्ने शीर्षक लघु अनुसन्धान भएको छ। यसको मुख्य उद्देश्य नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिकेका नेवारी मातृभाषा भएका कक्षा ८ का विद्यार्थीहरूले वाक्य गठनमा गर्ने अशुद्धिहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ। यस अध्ययनमा मुख्य गरी लिङ्ग सङ्गतिमा हुने अशुद्धिहरूलाई विशेष महत्त्व दिएको पाइन्छ। नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा पढ्ने विद्यार्थीहरूले के -कस्ता त्रुटि गर्दछन् भन्ने सन्दर्भमा नेपाली भाषाको वाक्यगठन प्रक्रिया विशेष गरी लिङ्ग सङ्गतिमा त्रुटिहरू हुने गरेको र त्यसको कारण पर्याप्त भाषिक वातावरण नपाउँदा अत्याधिक त्रुटि हुने कुरा निष्कर्षका रूपमा देखिन्छ।

अधिकारी (२०४०) द्वारा पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूका वाक्यगठनमा पाइने त्रुटिहरू नामक दुई लघु अध्ययन गरेका छन्। यी दुवै अध्ययनहरू काठमाडौंमा प्रवीणता प्रमाणपत्र तहमा पढ्ने विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त सामग्रीको आधारमा वाक्यगठन अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र वाक्यसम्बन्धी पक्षहरूको त्रुटि पहिचान गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको

छ । यो अध्ययन पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने पहिचानात्मक ,उत्पादनात्मक र नियन्त्रित गरी सामग्री सङ्कलन गरेर निष्कर्ष निकालिएको सो अध्ययनमा नेवारी मातृभाषी भएका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा वाक्यगठनमा सबैभन्दा बढी त्रुटि आधारमा रहेको देखाइएको छ । यस्तै वर्णविन्यास सम्बन्धी अध्ययनमा श/ष/स/व/ब/य/ए चन्द्रबिन्दु /शिरबिन्दु तथा ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी हुने त्रुटिहरू र तिनको प्रकृतिहरू दिइएका छन् । उक्त अध्ययनका निष्कर्षहरू सामाजिक तथा प्रायोगिक भाषाविज्ञान (२०६२) मा समेत उल्लेखित छन् । उक्त अध्ययनहरू त्रुटि विश्लेषणमा महत्त्वपूर्ण हुनका कारण साथै यस अध्ययनका लागि पनि सहयोगी हुने देखिन्छ ।

लम्साल (२०४०) द्वारा “निम्नमाध्यामिक तह पूरा गरेका आवासीय र साधारण विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिपक्षको तुलनात्मक अध्ययन नामक लघु अनुसन्धान ” गरिएको पाइन्छ । यसको मूल उद्देश्य दुवैखाले विद्यालयमा अध्ययनरत माध्यामिक तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनमा दुई आवासीय र दुई साधारण माध्यामिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूले लिङ्ग , वचन, पुरुष , काल ,वाच्य पदमेलसम्बन्धी गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ । यो अध्ययन मुख्यतः वाक्यगठनको सीमामा आबद्ध रहेको छ । यस अध्ययनको निष्कर्षमा साधारणको तुलनामा आवासीय माध्यामिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको त्रुटि अधिक देखाइएको छ ।

यस अध्ययनले दुवैथरी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका के -कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुराको पहिचान गरिएको भएतापनि वाक्यगठन बाहेक अन्य पदका त्रुटिहरूको उल्लेख भएको भने पाइदैन । यो अध्ययन केवल दुईखाले विद्यालयको वातावरणमा अध्ययनरत सिकारुहरूको तुलनात्मक अध्ययन मात्र भएकाले यसले भिन्न मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूलाई समेट्न सकेको छैन । विद्यार्थीहरूबाट हुने विविध क्षेत्र र प्रकृतिका त्रुटिहरूको पहिचान र तुलनामा यस अध्ययनले योगदान गरेको भएतापनि पदसङ्गतिगत क्षेत्रका त्रुटिहरूको सूक्ष्म विश्लेषण गरिएको छैन ।

शर्मा (२०४२) द्वारा “माध्यामिक तहका अवधिभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यहरूको लेखनमा गर्ने पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन ” नामक लघु अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ ।

अवधि भाषाका माध्यामिक विद्यालय तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका वाक्य लेखनमा पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरू केलाउनु नै यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस अध्ययनका

क्रममा अवधी भाषा बोल्ने क्षेत्रका विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । जसमा बाँके र बर्दिया जिल्लाका क्रमश ३२ र ४ ओटा विद्यालयहरूलाई समावेश गरी प्रत्येक विद्यालयका १०/१० जना विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधिका रूपमा लिइएको छ । यसमा उद्देश्य -विधेयसम्बन्धी , पुरुष, आदर, विशेष्य , विशेषण , कर्ता क्रियासम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण गरिएको छ । यसको निष्कर्षमा उक्त भाषा भाषिका विद्यार्थीहरूका प्रशस्तै त्रुटिहरू देखाइएको छ । उक्त अध्ययनले पनि दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा नेपाली वाक्यहरूको लेखनमा हुने त्रुटिका बारेमा थप जानकारी प्रदान गरी त्रुटिविश्लेषणमा सहयोगी हुने देखिन्छ ।

रिमाल (२०४३/२०४५) द्वारा “धिमाल भाषाको अध्ययन” लघु अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त अनुसन्धानका प्रमुख उद्देश्यहरूमा धिमालहरूको जाति र भाषाको परिचय दिने , धिमाल भाषाको भाषिक संरचनाको वर्णन गर्ने, शैक्षिक दृष्टिले धिमाल भाषाको भाषा र नेपाली भाषाका वाक्यात्मक संरचनाको तुलना गर्नु रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधको सामग्री मोरङ्गजिल्लाका उर्लाबारी, हसरन्दह र भ्वापा जिल्लाका दमक र माईक्षेत्रका व्यक्तिहरूको सर्म्पर्क तथा विचार विमर्शका साथै निर्देनात्मक प्रकृतिका प्रश्नावलमिर्फत लिखित रूपमै सङ्कलन गरिएको हुँदा प्रस्तुत अध्ययन मुख्य रूपमा क्षेत्रीय विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको पक्षलाई भने समेटेको देखिदैन ।

के. सी (२०५५) द्वारा “सुर्खेत जिल्लाका कक्षा पाँच उत्तिर्ण मगरजाति विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिविश्लेषण ” नामक शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । यस शोधकार्यमा कविताको सस्वरवाचन , शब्दोच्चारण , वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा मगरजाति विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको निराकरणको लागि सुभावरु प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । सुर्खेत जिल्लाका तिनवटा विद्यालयहरूबाट २० /२० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना छनोट गरी उपर्युक्त क्षेत्रका त्रुटिहरू टेपरेकर्डमा सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनले विमातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिक्दा हुने त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरेको भएतापनि त्यो केवल उच्चारसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषणमा सीमित हुने पुगेको छ । यसले पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको विश्लेषणलाई समेट्न सकेको देखिन्न ।

गौतम (२०५६) द्वारा “कक्षा पाँच पूरा गरेका राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण ” शीर्षकमा एक लघु अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययन विश्लेषणका उद्देश्य हरुमा वाक्यगठन लिङ्ग, वचन , पुरुष र आदरका आधारमा हुने पदसङ्गतिगत त्रुटिको विश्लेषण

गर्नु वर्णविन्यास विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु उक्त अध्ययनको निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु आदि रहेका छन् ।

प्रस्तुत शोधमा प्रयोगात्मक प्रकृतिको क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिको उपयोग गरी दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई स्तरीय र शुद्ध प्रयोग गर्नमा निकै त्रुटि गरेको पाइन्छ । त्यसमा पनि सबभन्दा बढी लिङ्गसम्बन्धी ९५ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्ने उद्देश्य राखिएको भए पनि चन्द्रविन्दु र अजन्तको प्रयोगसम्बन्धी गर्ने त्रुटिहरूको बारेमा कुनै निष्कर्ष दिइएको देखिदैन ।

लिम्बु (२०६१) द्वारा “कक्षा पाँचमा लिम्बुभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण ” शीर्षकमा अध्ययन गरिएको छ । यस क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी भापा जिल्लाका २० ओटा विद्यालयमा कक्षा पाँचमा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयका १०/१० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना छनोट गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

ती विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिगत कर्ता र क्रिया बिच नाम र सर्वनाम बिच, विशेष्य र विशेषण बिचमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ । लिम्बु भाषाका चार प्रकारका लिङ्ग व्यवस्था रहने र तीनओटा वचन व्यवस्था रहने हुनाले लिम्बु मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिक्दा लिङ्ग र वचन सङ्गतिमा बढी त्रुटि हुन्छन् भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

भट्ट (२०६२) द्वारा कक्षा पाँचमा अध्ययनरत दार्चुलेली भाषिका हुने विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन “शीर्षकमा रहेको छ । दार्चुलेली भाषिकामा हुने विद्यार्थीहरूले मानक नेपाली सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिक्षेत्र पहिल्याउने उक्त त्रुटिहरूको वर्णन विश्लेषण गर्ने , त्रुटिहरूको तालिकीकरण गरी प्रतिशत निवारण गर्ने चारवटा विद्यालयका कक्षा ५ मा अध्ययनरत १०/१० जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधिका रूपमा छनोट गरी प्राप्त लिखित सामग्री र केही स्वतन्त्र मौखिक अभिव्यक्तिहरूलाई टेपरेकर्डमा रेकर्ड गरी प्राप्त शब्दहरूको विश्लेषण यसमा गरिएको छ । उक्त अध्ययनका घोषत्व, प्राणत्व , भाषिकागत अनुनासिकता , संयुक्त शब्दसम्बन्धी उच्चरणगत त्रुटिहरूको वर्गीकरण , तालिकीकरण विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त अध्ययन गरेको हुनाले अध्ययन अझ महत्वपूर्ण बनेको छ । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा उच्चारणगत त्रुटिको अध्ययन कम भएको छ ।

गेलाल (२०६७) द्वारा “सुनसरेली थारु भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण” शीर्षकले शोधपत्रमा सुनसरी जिल्लामा बसोवास गर्ने थारु जातिले बोल्ने थारुभाषाका रुपायनिक कोटिहरुलाई नेपाली भाषाका रुपायनिक कोटिका आधारमा सुनसरेली थारु भाषिका र नेपाली भाषामा पाइने समानता र विभिन्नताको खोजी गर्दै सुनसरेली थारुभाषीलाई दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा आईपर्ने कठिनाइहरुको खोजी गर्नु यो अध्ययनको उद्देश्य केन्द्रित रहेको छ । विकारी वर्ग अर्न्तगत रुपचल्ने नाम, सर्वनाम , विशेषण, र क्रियाको रुपायन प्रस्तुत गरिएको छ । यी दुवै भाषाका नामको लिङ्ग , वचन, आदर र कारकका आधारमा र सर्वनामको वचन ,पुरुष,कारक र आदरका आधारमा र विशेषणको लिङ्ग, वचन, कारक र आदर जस्ता रुपायनिक कोटिहरुका आधारमा रुपायन गरिएको छ । यस अध्ययनले व्याकरणका सम्पूर्ण क्षेत्रलाई हेर्न नसकेपनि रुपायनिक कोटिहरुलाई भने राम्ररी केलाइएको छ ।

निष्कर्षमा पुर्व अध्ययनहरुको समीक्षा गर्दा हालसम्म त्रुटिविश्लेषण सम्बन्धी प्रशस्त अध्ययन अनुसन्धानहरु भएका शोधपत्रहरु भेटिन्छन् । केही शोधपत्रहरु हाल अप्राप्य रहेता पनि विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिका सम्बन्धमा भने खासै उपलब्धि भएको पाइदैन । यसर्थ के -कस्ता त्रुटिहरु गर्दछन् सो का अध्ययन गर्नु नितान्त आवश्यक भएकाले प्रस्तुत शोधकार्य गरिएको हो ।

२.२ पूर्वकार्यको तात्पर्य

पूर्वकार्यको समीक्षाबाट सम्बन्धीत क्षेत्रमा भएका , गरेका अध्ययन अनुसन्धानहरुको जानकारी प्राप्त हुने गर्दछ । साथै थप अध्ययन गर्नुपर्ने विषयक्षेत्रका बारेमा समेत स्पष्ट हुनेगर्दछ ।

माथि प्रस्तुत गरिएका समीक्षाबाट विविध मातृभाषी विद्यार्थीहरुले दोस्रो भाषाका रूपमा स्तरीय नेपाली सिक्दा विभिन्न क्षेत्रबाट गर्ने त्रुटिहरुको प्रशस्त अध्ययनहरु भएका भए तापनि पर्याप्त छैनन् । बहुभाषिक मुलुक नेपालमा विविध मातृभाषी विद्यार्थीहरु दोस्रो भाषाका रूपमा स्तरीय नेपाली सिक्किरहेका हुन्छन् फरक-फरक मातृभाषाका कारण विद्यार्थीहरुले गर्ने त्रुटिहरु पनि फरक - फरक प्रकृतिको हुने गर्दछन । त्यसैले एउटा मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरुले गर्ने त्रुटिहरु अर्को मातृभाषीले गर्ने त्रुटिहरुसग नमिल्न पनि सक्दछन । विभिन्न कारणले एकै भाषाका पनि विभिन्न भाषिका वा भाषिक भेदहरु हुने गर्दछन । यस्ता भाषिक भेदहरुको प्रभाव नेपाली भाषाका फरक - फरक किसिमले पर्न सक्छ। यसर्थ भिन्न-भिन्न त्रुटिहरु सम्बन्धी अध्ययन हुन आवश्यक छ । त्रुटि विश्लेषण भाषा शिक्षणसंग जोडिएको विषय हुनाले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने

विद्यार्थीहरूले त्रुटिहरूको अध्ययन गर्नु भाषा शिक्षणीय दृष्टिले पनि बढि महत्त्वपूर्ण र सन्दर्भिक देखिन्छ ।

२.३. त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा

त्रुटि विश्लेषणलाई भाषिक विश्लेषणको एक प्रकार मानिन्छ । जसले सिकारुले गर्ने त्रुटिलाई जोड दिन्छ । प्रयोगिक भाषाविज्ञानको एउटा शाखाको रूपमा परिचय यसको प्रारम्भ सन् १९७०को दशकपछि भएको हो । भाषाशिक्षणका सन्दर्भमा त्रुटिको स्वरूपलाई विशेष महत्त्व ठानिन्छ । तसर्थ भाषा सिक्ने सिकारुले के -कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र ती त्रुटिहरू के कसरी हुन्छन् भनी अध्ययन गर्ने विषयलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ । यस सिद्धान्त अनुसार सिकारुले सिकाइका क्रममा स्वाभाविक त्रुटि पर्दछ । त्यसैले यसलाई सिकाइगत प्रक्रिया ठान्नु उपयुक्त हुन्छ ।

त्रुटिविश्लेषणको माध्यमबाट विदेश भाषा सिक्किरहेको वा दोस्रो भाषा सिक्किरहेको व्यक्तिले गर्ने त्रुटिको पहिचान वर्गीकरण तथा व्यवस्थित व्याख्या गरिन्छ । भाषा सिकारुले भाषिक सामर्थ्य कुन तहसम्म प्राप्त गर्न सकेको छ, सो कुरा उसले गरेका त्रुटिहरूको व्यवस्थित ढङ्गले भल्किन्छ । सिकारुले दोस्रो भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरिन्छ । सर्वप्रथम हामीले विद्यार्थीले गरेका त्रुटि तथा गल्तीका बारेमा स्पष्ट धारणा बनाउनुपर्दछ । प्रायोगिक भाषाविज्ञानको क्षेत्रमा त्रुटिलाई विदेशी भाषामा सिकारुले नियमित तथा व्यवस्थित रूपमा प्रयोग गर्ने प्रवृत्तिका रूपमा लिइन्छ । गल्तिहरू कहिलेकाहि देखापर्ने प्रवृत्तिगत कार्यहरू हुन जो अव्यवस्थित किसिमका हुन्छन् र जसलाई सिकारु आफैले सच्याउन सक्छ, यसमा निम्न कुराहरू संलग्न हुन्छन् :

क) कुनै पनि व्यक्तिले कतिसम्म भाषा जानेको छ ?

ख) कुनै पनि व्यक्तिले भाषा कसरी सिक्छ ?

ग) भाषा सिकाइ तथा शिक्षण सामग्रीको तयारीमा देखापर्ने साझा कठिनाइहरू के के हुनसक्छन् ।

यहाँ त्रुटिविश्लेषणका सम्बन्धमा केहि विद्वान्हरूले दिइएका परिभाषाहरू निम्नानुसार छ :

त्रुटिविश्लेषण मूलतः दोस्रो वा अन्य भाषाशिक्षणका सन्दर्भमा विकसित दृष्टिकोण तथा पद्धति हो तापनि त्यसकै समस्थिति र अंशत केही भिन्न परिस्थितिमा पनि यसको उपयोग गर्न सकिने (अधिकारी २०६१:१३९) ।

भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के -कस्ता प्रकृतिका त्रुटिहरू के कारणले गर्दछन् भनी गरिने अध्ययन र विश्लेषण जसले ती त्रुटिहरूको निराकरण गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्दछ, यसलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ (ढुङ्गेल र दाहाल २०५८:१८८) ।

डेविट क्विष्टलका अनुसार-भाषाशिक्षण र सिकाइका त्रुटिविश्लेषण एउटा प्राविधि हो । जसको माध्यमबाट विदेशी भाषा सिकारहेको व्यक्तिले गर्ने त्रुटि वा भुलहरूको पहिचान तथा वर्गीकरण तथा व्यवस्थित व्याख्या गरिन्छ (ढुङ्गान, २०६७:११६) ।

तसर्थ त्रुटिविश्लेषणबाट विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिको प्रकृति त्यसको कारण आदिको अध्ययन गर्न विशेष जानकारी प्राप्त हुन्छ । त्रुटिविश्लेषण मुलत : दोस्रो भाषा र अन्य भाषा सिकने क्रममा गरिने त्रुटिहरूको विश्लेषणको लागि विकसित पद्धति हो । तापनि आफ्नै मातृभाषा शिक्षणको सन्दर्भमा पनि त्रुटिविश्लेषणको अवधारणा उपयोग गर्न नसकिने होइन तर कुनै भाषाको प्रयोगको क्रममा गर्ने त्रुटि र अरुले गर्ने त्रुटिमा भिन्नता हुन्छ (भण्डारी , २०५४:१) ।

त्रुटिविश्लेषणलाई भाषा शिक्षण सिकाइका क्रममा प्रायोगिक अध्ययनका रूपमा लिइन्छ । जसले भाषा सिकाइमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । त्रुटिलाई भाषा सिकाइका क्रममा कमजोरी, भुल र असक्षमताको रूपमा नलिइ भाषा सिकाइको प्रक्रियामा स्वाभाविक प्रक्रिया मानिन्छ (अधिकारी २०५६:१४३) ।

भाषा शिक्षण तथा सिकाइमा देखापरेका समस्याहरूलाई सुल्झाउन सिकारुले गरेका त्रुटिहरूको पहिचान , वर्गीकरण गरी त्यसको कारण पत्ता लगाएर निराकरणार्थ उपायहरू खोजिने हुँदा भाषा शिक्षण सिकाइमा त्रुटिविश्लेषणको स्थान महत्त्वपूर्ण रहेको देखिन्छ । परम्परागत भाषाशिक्षणमा सिकारुले गरेका त्रुटिहरूलाई नकरात्मक रूपमा आगामी भाषा सिकाइको अनुमान गर्न सहायक हुने हुनाले त्रुटिविश्लेषण भाषा शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोगी हुने देखिन्छ ।

२.३.१ त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व र उपयोगिता

त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व र उपयोगिता यसको प्रयोग क्षेत्रका आधारमा आँकलन गर्न सकिन्छ । कुनै पनि कुराको उपयोगिता रहेकै कारणले त्यसको महत्त्व पनि रहेको छ, भन्न सकिन्छ । कुनै पनि कुराको महत्त्व र उपयोगिता लाई अन्तमिश्रित रूपमा बुझ्न सकिन्छ । त्रुटिविश्लेषणको खास प्रयोग क्षेत्र भाषाशिक्षण सिकाइ हो । यसले भाषा र सिकाइका कठिनाइका तहहरूको पहिचान गर्न , शिक्षण विधि, शिक्षण कार्यकलाप र शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोग पुग्दछ ।

भाषाशिक्षणलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउन सहयोग गर्नुका साथै भाषा सिकाइका सर्वभौम समस्या तथा सिकाइ प्रवृत्तिको पहिचान गरी निराकरणात्मक मार्ग पहिल्याउनु त्रुटिविश्लेषणका महत्त्वपूर्ण कार्यहरू हुन (लामिछाने, २०६६:२२७) ।

त्रुटिविश्लेषणका महत्त्वपूर्ण र उपयोगिता बुँदागत रूपमा निम्नानुसार औल्याउन सकिन्छ :

- (क) शिक्षकको शिक्षण प्रविधिमा सुधार गर्न त्रुटिविश्लेषणले मद्दत गर्दछ । विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिहरू कतै आफ्नो कारणले त भएका होइनन् ? आफ्ना शिक्षण विधि ठीक छ कि छैन ? सो पत्ता लगाई आत्ममूल्याङ्कन गर्न समेत यो सहयोगी हुन्छ ।
- (ख) यहाँ यसबाट भाषा सिकाइका क्रममा शिक्षार्थीको सिकाइ प्रकृति तथा प्रवृत्ति पत्ता लाग्छ ।
- (ग) शिक्षण सामग्री र निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- (घ) भाषा सिकाइका कठिनाइहरूको पहिचान गर्न ।
- (ङ) भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीले सिक्किरहेको र सिक्न बाँकी कुरा पत्ता लाग्छ ।
- (च) मानक भाषा शिक्षणका लागि उपयोगी ,
- (छ) त्रुटिको अध्ययन पश्चात शिक्षण तरिकाको छनोट, पाठ्यासामग्रीको तयारी र पाठ्यक्रम निर्माणमा समेत सहयोग पुग्दछ ।
- (ज) कुन विधामा कुन सामग्री र विधिको प्रयोग गर्दा भाषा सिकाइ त्रुटिरहित र शिक्षार्थीले दोस्रो भाषा सिक्दा बोझको रूपमा लिइँदैन भन्ने जानकारीका लागि पनि त्रुटिविश्लेषण उपयोग हुनेछ ।
- (झ) व्यतिरेकी विश्लेषणको पूर्वानुमानको पुष्टि त्रुटि विश्लेषणले गर्दछ ।
- (ञ) निराकरणात्मक शिक्षणका लागि आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्दछ । (हुङ्गाना, २०६७:११७) ।

२.३.२ त्रुटिविश्लेषणको प्रक्रिया

एस. पिट. कर्डरले त्रुटिविश्लेषणका चरणहरू उल्लेख गरेका छन् (१९७३:) (१) त्रुटिको पहिचान (२) वर्गीकरण (३) वर्णन (४) त्रुटिको निराकरण गरी यी हरेक चरणमा समस्याहरूको

अध्ययन गरी ती त्रुटिको विश्लेषण गर्नु आवश्यक हुन्छ । तसर्थ त्रुटि विश्लेषणका क्रममा अपनाउनु पर्ने निश्चित प्रकृयागत चरणलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

क) त्रुटिको पहिचान

सिकाइको मौखिक लिखित अध्ययन गरिनुपर्छ । त्रुटिको सङ्कलन गर्नु अघि त्यो त्रुटि हो वा होइन राम्ररी पहिचान गर्नुपर्छ । त्रुटिको पहिचान गर्दा सम्बन्धीत भाषाको व्याकरणको ज्ञान हुनु आवश्यक छ । तथ्याङ्क सङ्कलनका सम्बन्धका कर्डर (१९७३) लिखित र मौखिक त्रुटिको अध्ययनको लागि त्रुटिविश्लेषणलाई मानिन्छ ।

(ख) त्रुटिको वर्गीकरण

लिखित तथा मौखिक सामग्रीबाट त्रुटिको सङ्कलन गरिसकेपछि कुन-कुन प्रकृतिका र कति प्रकारका छन् भनेर वर्गीकरण गर्नुपर्छ । सर्वप्रथम यस चरणमा सिकारुले कुन प्रकारको त्रुटि गरिरहेको छ भनेर राम्ररी अध्ययन गर्नुपर्छ । त्यसपछि त्रुटिहरु विभिन्न कोटि तथा उपकोटिमा वर्गीकरण गरिन्छ ।

(ग) त्रुटिको व्याख्या /वर्णन

त्रुटिको वर्गीकरण गरिसकेपछि तिनको प्रकृति तथा कारण (मातृभाषा, पाठक्रम, शिक्षक , सिकारु, दोस्रो भाषा)को राम्ररी वर्णन गर्ने कमि कमीजोरी यस चरणमा पर्दछ । त्रुटिको क्षेत्र - उच्चारण,वर्णविन्यास, शब्दरचना , शब्दप्रयोग, रुपरचना , वाक्यगत , अर्थगत, सङ्कथनगत को वर्णन पनि यसैमा पर्दछ ।

(घ) त्रुटिको निराकरण

त्रुटिलाई हटाउने उपाएको कुरा यस चरणमा जोडिएको छ । दोस्रो वा विदेशी भाषाका सिकारुले सम्प्रेषणका क्रममा गरेको त्रुटिलाई मापन गर्ने कुरालाई यसले जनाएको छ । अध्ययनपछि विभिन्न प्रकारका त्रुटिहरु देखिन सक्छन् । उच्चारण , व्याकरण , शब्दभण्डारगत आदि । तसर्थ अध्ययन विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा निराकरणका उपायहरु अपनाउनु उचित ठानिन्छ ।

२.३.३ त्रुटिको वर्गीकरण

विभिन्न आधारमा गरेको त्रुटिको वर्गीकरण निम्नानुसार छ:

२.३.३.१ विकासशीलताका आधारमा

त्रुटिलाई विकासशीलताका आधारमा एस.पीट. कर्डरले तीन किसिममा वर्गीकरण गरेका छन् जुन निम्नानुसार छन् ।

(क) अव्यवस्थित त्रुटि (ख) व्यवस्थित त्रुटि (ग) उत्तर व्यवस्थित

क) अव्यवस्थित त्रुटि: यसलाई अनियमित किसिमको त्रुटि भन्न सकिन्छ । किनकि यस किसिमको त्रुटिलाई सिकारुलाई गर्ने त्रुटि एकै प्रकारको नभई भिन्न-भिन्न प्रकृतिको हुन्छन् । कुनै एक सिकारुले एकपल्ट एक प्रकृतिको त्रुटि गर्छ र अर्कोपल्ट अर्को प्रकृतिको त्रुटि गर्दछ । भने त्यस्ता त्रुटिलाई अव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । (भण्डारी र नेपाल, २०६७.१३३) ।

ख) व्यवस्थित त्रुटि: यसलाई नियमित त्रुटि पनि भनिन्छ । भाषा सिकाइका क्रममा सावधानी अपनाउँदा पनि एकै प्रकारका त्रुटिलाई सिकारुले दोहोर्‍याउने गर्दछ । यस त्रुटिलाई व्यवस्थित त्रुटिअन्तर्गत राख्न सकिन्छ । यस्ता त्रुटिले भाषा सिकाइका क्रममा शिक्षार्थीको खास अन्तरभाषिक व्यवस्थापनको सङ्केत गर्दछ । यो प्रायः समुहगत रूपमा हुने गर्दछ । जस्तै एकजना गाई आयो आदि (ऐ) ।

ग) उत्तरव्यवस्थित त्रुटि: यसलाई पनि असावधानीगत त्रुटि नै भन्न सकिन्छ । किनकि नियमको ज्ञान भएपछि पनि भाषिक प्रयोगकर्ताको असावधानीले हुने त्रुटि दोहोर्‍याउँछ भने त्यस्तो त्रुटि शिक्षार्थी आफैँले अनुभूत गरी सच्याउन पनि सक्ने खालको हुन्छ (ऐ) ।

२.३.३.२ भाषाकोटिको आधारमा

भाषिक एकाइसंग सम्बन्धित त्रुटिलाई भाषाकोटिका आधारमा गरिने त्रुटिलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

क) वर्णनिन्यासगत त्रुटि

वर्णनिन्यास सम्बन्धी त्रुटिलाई वर्णनिन्यास, हिज्जे वर्तनीगत त्रुटिका रूपमा लिइन्छ । यसका विभिन्न पक्षहरु छन् । ह्रस्व-दीर्घ, शिरविन्दु चन्द्र-विन्दु, ड-भ-ण-न-म को प्रयोग श-ष-स,ब-व, य-, ए, छ-क्ष पदयोग आदिको सम्बन्धी त्रुटि ।

ख) शब्दरचनागत त्रुटि

शब्दनिर्माण वा रचनाका क्षेत्रमा सिकारुको विभिन्न त्रुटिहरू गर्न सक्छन्, जस्तै सहर +इया = सहरिसया जानेको सिकरुले टोल + इया =टोलिया बनाइदिन्छ ।

ग) रूपरचनागत त्रुटि

शब्दहरूको रूपयान र व्युत्पादनसम्बन्धी त्रुटिलाई रूपरचनागत त्रुटि भन्ने गरिन्छ ।

जस्तै : पढ्दैन-पढ्दैन जसले-जोले

कसले-कोले (भण्डारी र नेपाल २०६७:१३१)

घ) शब्दप्रयोगगत

शब्दलाई सन्दर्भ अनुसार प्रयोग गर्न नजानेर हुने त्रुटिलाई शब्द प्रयोगगत त्रुटि भन्ने गरिन्छ । जस्तै विधुवा महिला आई (विधुवा नारी आई), म पानी खान्छु (म पानी पिउँछु)

ङ) अर्थगत त्रुटि

शब्दहरूको प्रयोग गर्दा अर्थलाई ख्याल नगर्दा हुने त्रुटिहरू अर्थगत त्रुटि हुन् । जस्तै भन्न खोजेको अभिप्रायलाई शब्दले पछ्याउन नसक्नु, एउटै अर्थ भएका शब्दहरूलाई बारम्बार दोहोर्‍याउनु एउटा शब्दबाट काम चल्नेमा त्यस्तै खालका अन्य शब्दहरू भन्न हो र छ को प्रयोगमा भिन्नता बुझ्न नसक्नु आदि जस्ता समस्याहरूलाई अर्थगत त्रुटि अन्तर्गत राखिन्छ ।

च) वाक्यगत त्रुटि

कर्ता र क्रियागत, विशेषण र विशेष्य, पदक्रम र वाक्यगत जटिलता आदिबाट देखिने त्रुटि भनिन्छ । जस्तै : कान्छी पनि बजार गएछ (भण्डारी र नेपाल २०६०:१३२) ।

छ) सङ्कथनगत त्रुटि

वाक्यभन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइसँग सम्बन्धीत त्रुटिलाई सङ्कथनगत त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिलाई वाक्यान्तरिक नभएर अन्तरवाक्यीय प्रकृतिका हुन्छ ।

जस्तै : उनी क्याम्पसमा पढाउँछिन् ।

उनकी माइजु घरमा आउनुभयो (भण्डारी र नेपाल २०६०:१३२) ।

ज) उच्चारणगत त्रुटि

वर्ण र वर्णहरूको उच्चारण सँग सम्बन्धित त्रुटिलाई उच्चारणगत त्रुटि भन्ने गरिन्छ । जस्तै तातो-टाटो, भाँका-,तिमी-टिमी (ढुङ्गाना, २०६७:१२०) ।

२.३.३.३ स्रोतका आधारमा त्रुटि

सिकारुले गरेको त्रुटि सिकिरहेको भाषा वा अन्य कुनै भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धीत छ भन्ने आधारमा गरिएको वर्गीकरण हो । यसलाई दुई भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

क) भाषान्तरिक त्रुटि

सिकाइरहेको भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धीत त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि भनिन्छ । नेपाली मातृभाषीले भाषा सिकिरहेको सुरुको चरणमा गर्ने त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि अन्तर्गत राख्न सकिन्छ। जस्तै : उ घर जायो । श्याम पास हुयो ।

ख) अन्तरभाषिक त्रुटि

लक्ष्य भाषाभन्दा भिन्न अन्य भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धीत त्रुटि अन्तर्गत पर्दछ । यो स्रोतभाषासँग सम्बन्धीत पनि हुनसक्छ । जस्तो : एकजना कुकुर आयो, तिमीहरु राम्ररी पढ् । (ढुङ्गाना, २०६७:१२०) ।

२.३.३.४ गम्भीरताका आधारमा त्रुटि

भाषाले विचार वा अर्थ सम्प्रेषण गर्ने कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने हुन्छ । यदि भाषिक त्रुटिहरूले गलत अर्थ बहन गरेमा त्यस्तो त्रुटिलाई गम्भीर त्रुटिका रूपमा लिन सकिन्छ ।

क) अर्थबाधक त्रुटि

त्रुटि हुँदा अर्थ नबुझिने खालका त्रुटि बढी गम्भीर प्रकृतिका हुन्छन् । त्यस्ता त्रुटिलाई अर्थबाधक त्रुटि भनिन्छ । शब्दभण्डारगत र व्याकरणात्मक त्रुटिहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

जस्तै : रक्सीले मातेर हिडिरहेको पुलिसले मान्छेलाई पक्रियो ।

ख) अर्थअवाधक त्रुटि

त्रुटि हुँदा पनि अर्थमा बाधा नपर्ने त्रुटिलाई अर्थअवाधक त्रुटि भन्ने गरिन्छ । धेरैजसो हिज्जे सम्बन्धी त्रुटिहरु यस अन्तर्गत पर्दछन् : जस्तै :

उनिहरु-उनेरु

पानी-पानि (लामिछाने २०६६:२३२) ।

२.३.३.५ व्यापकताका आधारमा त्रुटि

त्रुटिको सम्बन्ध कुनै वाक्य वा वाक्यको कुनै अंशसँग रहेको आधारमा अंशगत र समग्रगत गरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

क) अंशगत त्रुटि

अंशगत त्रुटि भन्नाले वाक्यको कुनै अंशमा देखिने त्रुटि हो यसलाई आंशिक त्रुटि भनिन्छ । यस किसिमका त्रुटिहरु अर्थवर्तक हुने हुन्छन् । जस्तै :

हरिहरु आयो ।

दिदी आउँछ ।

माइजु आयो । (ऐ)

ख) समग्र त्रुटि

समग्र त्रुटि भनेको कुनै एक वा सो भन्दा बढी वाक्यसँग सम्बन्धीत भएर आउन हो ।

जस्तै : यो केटाहरु गयो ।

मेरा बुवा आयो । (लामिछाने, २०६६:२३२)

२.३.३.६ स्वरूपका आधारमा त्रुटि

त्रुटिको स्वरूपका आधारमा पनि वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । यसलाई लोप, थपोट र विपर्ययक आधारमा हेर्न सकिन्छ ।

क) लोपगत त्रुटि

वक्ताका बोलीमा कुनै अंश लोप भएको देखिन्छ भने त्यो लोपगत त्रुटि हो । जस्तै : इटरी (इटहरी), मनायक (महानायक)

ख) थपोटगत त्रुटि

वक्ताका बोलीमा कुनै अंश भरिएर आउँदाको स्थितिको प्रयोग थपोटगत त्रुटि हो ।

जस्तै : अस्थायि-अअस्थायी, स्थायी-इस्थायी

ग) विपर्ययगत त्रुटि

क्रममा परिवर्तन भएर देखिने त्रुटि विपर्ययगत त्रुटि हो । भाषामा उल्लोपालटो स्थिति पनि देखिन्छ । जस्तै : जस्तै तेस्रो (तेस्रो), टपरी (टपरी) (ऐ)

२.३.३.७ औचित्यका आधारमा त्रुटि

सन्दर्भ र प्रयोग अनुसार स्वीकृत र अस्वीकृत हुने त्रुटिहरू यस अतर्गत पर्दछन् । यसका पनि २ प्रकार छन्।

क) औचित्यपूर्ण त्रुटि

व्याकरणिक दृष्टिले मात्र त्रुटिपूर्ण छ तर सन्दर्भ अनुरूप त्रुटि छैन भने त्यस्तो त्रुटिलाई औचित्यपूर्ण त्रुटि भनिन्छ । जस्तै : बहिनी बजार गएकी छ । सन्दर्भगत औचित्यता देखिने भएकाले यस्तो त्रुटिलाई स्वीकार गर्ने परम्परा छ (भण्डारी र नेपाल , २०६७ : १३५)

ख) अनौचित्यपूर्ण त्रुटि

व्याकरण र सन्दर्भ दुबै दृष्टिले त्रुटि भएको अवस्थालाई अनौचित्यपूर्ण त्रुटि भनिन्छ ।

जस्तै : सर पढाएर गयो । मेरो बुवा आए (व्याकरण र सन्दर्भ दुबै दृष्टिले त्रुटिले त्रुटियुक्त प्रयोग भएको छ ।

त्रुटिविश्लेषण मुख्य रूपमा दोस्रो भाषा वा अन्य भाषासिकाइमा हुने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषणमा बढी केन्द्रित रहेता पनि पहिलो भाषा सिकाइ वा मानक भाषा सिकाइका क्रममा हुने

समस्या निराकरणका लागि सहयोगी हुने भएकाले यसको सैद्धान्तिक र प्रयोगिक महत्त्व अधिक मान्न सकिन्छ (लामिछाने २०६६:२२६) ।

भाषा सिकाइमा रहेका त्रुटिहरू विश्लेषण गर्दा सर्वप्रथम त्रुटिहरू पहिचान, तिनीहरूको वर्गीकरण गरेर आवश्यक व्याख्या वर्णन गरेर निष्कर्ष निकाल्ने प्रक्रिया अपनाइन्छ ।

अध्याय तीन

अध्ययनको विधि तथा प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा

यस शोधकार्यका लागि नमुना छनोट गरिएका विद्यालयसम्म पुगेर राजवंशी विद्यार्थीसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क गरी सामग्री सङ्कलन कार्य गरिएकाले प्रस्तुत अध्ययनमा क्षेत्र भ्रमण तथा प्रत्यक्ष अवलोकन जस्ता विधिको उपयोग गरी अध्ययनलाई सफल बनाइएको छ । यसरी क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरेर प्रस्तुत शोधकार्यलाई सफल बनाउन विभिन्न सन्दर्भ पुस्तकहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

३.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या र नमुना छनोट

प्रस्तुत अध्ययन राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषाको प्रयोग हुने त्रुटिहरूको व्याख्या विश्लेषण गर्न भ्रामा जिल्लाका दुई ओटा गा. वि. स क्रमशः चकचकी र राजगढमा अवस्थित दुई ओटा सरकारी विद्यालय पशुपति उ.मा.वि , फूलवारी उ.मा.वि र निजी विद्यालय दुई ज्ञानज्याति उ.मा.वि र दिव्यज्योति मा.वि कक्षा ९ राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ भने प्रत्येक विद्यालयबाट १६/१६ जना गरी जम्मा ६४ जना राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना अध्ययनको रूपमा लिइएको छ ।

प्रस्तुत सामग्री सङ्कलन प्रक्रियामा चार प्रकारका प्रश्न (विषयगत, वस्तुगत, स्ततन्त्र लेखन, मौखिक) निर्माण गरी राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूको त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी अध्ययन गरिएको छ ।

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलनका सामग्रीहरू

प्राथमिक स्रोतका सामग्रीहरू स्थलगत अध्ययन विधिको प्रयोग र द्वितीय स्रोत अभिलेख जर्नल, पत्रपत्रिका, शोधपत्र, राजवंशीभाषी पुस्तकहरू आदिको प्रयोग गरी यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा लिङ्ग वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी पदसङ्गतिगत आधारको रूपमा लिइएको छ ।

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

प्रस्तुत अध्ययन पूर्ण रूपमा क्षेत्रिय सामग्री सङ्कलन प्रक्रियामा आधारित रहेको छ । जसका निम्ति निम्नाअनुसारको प्रक्रिया अपनाइएको छ ।

क) नमुना छनोट

ख) सामग्री निर्माण

ग) सामग्री सङ्कलन

घ) परीक्षण

ङ) विश्लेषण

क) नमुना छनोट : नमुनाका रूपमा भापा जिल्लाका क्रमश चकचकी र राजगढ गाविसमा पर्ने श्री फूलवारी उ.मा.वि. , श्री पशुपति उ.मा.वि., ज्ञानज्योती उ.मा.वि. श्री दिव्यज्योती उ.मा.वि.का कक्षा ९मा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयका ८ / ८ जना गरी जम्मा ६४ जना राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ ।

ख) सामग्री निर्माण : प्रस्तुत शोधकार्यमा सामग्री सङ्कलनका लागि ४ प्रकारका प्रश्नहरू वस्तुगत , विषयगत, स्वतन्त्र लेखन र मौखिक प्रश्नलाई नै अध्ययनको सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

ग) सामग्री सङ्कलन : यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा लिङ्ग , वचन , पुरुष र आदर सम्बन्धी पदसङ्गतिलाई आदरको रूपमा लिइएको छ । जसको निम्ति लिखित र मौखिक परीक्षाका साथै वस्तुगत, विषयगत , अनुवाद तथा स्वतन्त्र लेखन गरी जम्मा प्रकारका छुट्टै-छुट्टै प्रश्नावली तयार पारिएको छ । वस्तुगत प्रश्नमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी ५/५ वटा प्रश्न तयार पारिएको छ । अनुवादमा लिङ्ग, वचन, पुरुष सम्बन्धी ५/५ प्रश्न पर्ने गरी राजवंशी भाषा बाट नेपाली भाषामा अनुवाद गर्न लगाइयो । त्यसैगरी स्वतन्त्र लेखनमा “हाम्रो देश” शीर्षकमा २०० शब्दमा नघटाई निबन्ध लेख्न लगाइयो । यसरी लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा आधारित भई प्रश्नपत्र निर्माण गरी परीक्षा संचालन गरियो र विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको पहिचान गरियो । यसरी परीक्षणका लागी सामग्री सङ्कलन गरिसकेपछि विद्यार्थीहरूलाई ती

सामग्रीको प्रयोग गरी त्रुटिहरू पत्ता लगाउन लगाइयो र यसका आधारमा त्रुटिको लेखाजोखा गरी परीक्षण गरियो ।

घ) परीक्षण : प्रस्तुत शोधकार्य गर्नका लागि सामग्रीहरूको सङ्कलन गरिसकेपछि विद्यार्थीलाई सामग्रीहरू प्रयोग गरेर त्रुटिहरू पत्ता लगाई त्रुटिको आधारमा त्यसको के-कति मात्रा र कस्ता वर्गका विद्यार्थीहरू बाट त्रुटिहरू अधिक र न्यून भएका छन् भन्ने लेखाजोखा गरी परीक्षण गरियो ।

ङ) विश्लेषण : यस शोधपत्रमा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले अभिव्यक्तिमा गरेका त्रुटिहरूलाई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा विभाजन गरी उदारहण स्वरूप प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसैगरी विद्यार्थीहरूको अभिव्यक्तिमा देखिएका त्रुटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर मध्ये कुनमा बढी त्रुटि पर्दछन् । त्यसको अध्ययन विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

यस शोधकार्यमा सम्बन्धीत राजवंशी विद्यार्थीहरूबाट आएको नतिजाका आधारमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरका आधारमा प्रश्नावली तयार गरी प्राप्त परिणामको आधारमा सूचीकृत रूपमा तालिकीकरण बाट तथ्याङ्कशास्त्रीय विधिद्वारा, औसत, अनुपातका आधारमा गुणात्मक रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चार

व्याख्या तथा छलफल

४.१ व्याख्या तथा छलफल

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिका क्रममा विभिन्न त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ। प्रस्तुत अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य भ्रूपा जिल्लाका राजगढ र चकचकी गा .वि .स का जम्मा ४ वटा विद्यालयका कक्षा ९मा अध्ययनरत राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने केन्द्रित रहेको छ। उक्त उद्देश्य पूरा गर्नका लागि तयार गरिएका चार किसिमका प्रश्नावलीबाट प्राप्त त्रुटिहरूलाई लिङ्ग वचन , पुरुष आदरका आधारमा छुट्ट्याएर व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दा निम्न अनुसारका परिणामहरू रहेको पाइन्छ।

४.१.१ लिङ्गगत त्रुटि

सामुदायिक तथा आवासीय विद्यालयमा कक्षा नौ मा अध्ययनरत राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा निम्नानुसारका त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ।

क) सीताको एउटा सानो बहिनी थियो।

ख) हामीलाई मिसले पढाउँछ।

ग) गाईले घाँस खाई।

घ) बाखा साँढे कराउँछे।

ङ) मेरा दिदी बजार जाँदैछ।

माथि प्रस्तुत गरिएका स्त्रीलिङ्गी वाक्यहरूलाई हेर्दा प्रस्तुत वाक्यहरूमा स्त्रीलिङ्गी क्रियापदहरू क्रमशः थिई, पढाउनुहुन्छ, खायो, कराउँछ, जाँदैहुनुहुन्छ, जस्ता क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्नेमा थियो, पढाउछ, खाई, कराउछे, जाँदैछ, क्रियापदको प्रयोगबाट वाक्यलाई त्रुटि गरेका छन्। विशेष्य बहिनीका साथमा स्त्रीलिङ्गी (इकारान्त) विशेषण सानी प्रयोग गर्नुपर्नेमा पुलिङ्गी (ओकारान्त) विशेषण सानो प्रयोग गरेकोले विशेषण सम्बन्धी त्रुटि भएको छ। त्यसैले प्रस्तुत वाक्यहरू ख र ङ मा प्रयोग भएको भेदकलाई हेर्दा पनि क्रमशः बाखी, मेरी वा स्त्रीलिङ्गी (

इकारान्त) प्रयोग गर्नुपर्नेमा पुलिङ्गी ओकारान्त मेरो , बाख्रो , प्रयोग गरेर भेदक सम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा लिङ्गगत त्रुटिहरूमा स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा पुलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग तथा स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका साथमा पुलिङ्गी भेदको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी हेर्दा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली पदसङ्गतिमा गरेका लिङ्गगत प्रकृतिका त्रुटिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषागत त्रुटि हुन भन्ने कुरा अध्ययनरत विश्लेषणका क्रममा अनुमान गर्न सकिन्छ । यसरी विश्लेषणमा देखिएका त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त आधारमा पूर्वानुमान गरिएका त्रुटिसँग मिल्दोजुल्दो देखिएका छन् ।

४.१.२ वचनगत त्रुटि

वचन सामान्यतया सङ्ख्यासँग सम्बन्धित हुन्छ । रावंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा वचनगत प्रयोगमा अधिकांश त्रुटि गरेको पाइएको छ । वचनगत त्रुटिहरू विविध पक्षसँग सम्बन्धी रहेका छन् । वचनगत प्रयोगमा गरेका त्रुटिहरूलाई कर्ता र क्रियापद , विशेष्य र विशेषण अनि भेदक र भेदसँग सम्बन्धित गरी तीन पक्षमा छुट्याएर हेर्दा निम्नानुसारका त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ ।

४.१.२.१ कर्ता र क्रियापद सम्बन्धी त्रुटि

राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले कर्ता र क्रियापद सम्बन्धी वचनगत त्रुटिहरू प्रशस्त मात्रामा गरेको पाइएको छ । उनीहरूले जुन वचनको कर्ता छ , त्यही वचनको क्रियापद प्रयोग गर्नु पर्नेमा त्यसो नगरी बहुवचन कर्ताका साथमा एकवचन क्रियापदको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइन्छ । प्रायः एकवचन कर्तामा साथमा चाहिँ एकवचनको क्रियापद नै प्रयोग भएको पाइएको छ । जस्तै :

(क) बहिनीहरू स्कूल जान्छ ।

(ख) हामीहरू बजार जान्छ ।

(ग) काकीहरू भात पाकाउँछ ।

प्रस्तुत वाक्य क, ख, ग, मा बहुवचनकर्ता बहिनीहरु हामीहरु र काकीहरुका साथमा बहुवचन क्रियापद क्रमशः : जान्छन जान्छौ पकाउनुहुन्छ , प्रयोग गर्नुपर्नेमा एकवचन क्रियापद जान्छ , जान्छ , पकाउँछ को प्रयोगले वाक्यहरु त्रुटिपूर्ण देखिएका छन् ।

माथि उल्लिखित त्रुटिका प्रकृतिलाई विश्लेषण गर्दा उक्त त्रुटिहरु मातृभाषाको प्रभावले नै उत्पन्न भएका हुन भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

४.१.२.२ विशेष्य र विशेषण सम्बन्धी त्रुटि

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरुले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा वचनगत प्रयोगमा विशेष्य र विशेषण संग सम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइन्छ । उनीहरुले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा विशेषण सम्बन्धी पनि त्रुटि गरेको पाइन्छ । जुन वचनको विशेषण प्रयोग गर्नुपर्ने हो सो नगरी बहुवचन विशेष्यका साथमा एक वचन ओकारान्त /इकारान्त विशेषण प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइएको छ । जस्तै

(क) महेशको काकाकाकी बाढो छन् ।

(ख) राम्रो राम्रा कथाहरु सुन्छौ ।

(ग) मिठोमिठो खानेकुराहरु खान्छौ ।

(घ) उनीहरु गोरो छिन् ।

माथिका वाक्यलाई हेर्दा क र घ मा बहुवचन विशेष्य काकाकाकी र उनीहरुका साथमा बहुवचन ओकारान्त विशेषण बाढा , गोरा प्रयोग हुनपर्नेमा त्यसो नभई ओकारान्त विशेषण बाढो र गोरोको प्रयोगले वाक्यहरुमा वचनगत त्रुटि भएको पाइएको छ । त्यसैगरी ख र ग मा बहुवचन विशेष्य कथाहरु र खानेकुराहरुका साथमा बहुवचन ओकारान्त विशेषण राम्रो राम्रै र मिठा -मिठा प्रयोग हुनुपर्नेमा एकवचन ओकारान्त विशेषण मिठा-मिठा र राम्रो- राम्रो प्रयोग गरेर वाक्यहरु त्रुटिपूर्ण देखिएका छन् । उपर्युक्त विशेषणलाई हेर्दा राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरु व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान गरिएका त्रुटिहरुको प्रकृतिसँग मिल्दाजुल्दा देखिन्छन्, मातृभाषाको प्रभावले उत्पन्न भएका हुन भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

४.१.२.३ भेदक र भेद्य सम्बन्धी त्रुटि

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गति गर्दा बहुवचन प्रयोगमा भेदक र भेद्य सम्बन्धी अधिकांश त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ। नेपाली भाषाको पदसङ्गति गर्दा भेद्य जुन वचनको छ, भेदक पनि सोही वचनको प्रयोग गर्नुपर्नेमा बहुवचन भेद्यका साथमा एकवचन (ओकारान्त /इकारान्त) भेदकको प्रयोग गरेर धेरै मात्रामा त्रुटि गरेको पाइएको छ। राजवंशीभाषी विद्यार्थीले पदसङ्गतिमा वचनगत प्रयोगमा गरेका भेदक र भेद्य सम्बन्धी त्रुटिका उदाहरण निम्नानुसार छन् :

क) मेरो काकाहरू दुईजना हुनुहुन्छ।

ख) उसको दिदीभिनाजुहरू बूढो छ।

ग) मेरो भाइहरू आउनु हुन्छ।

घ) उसका छोरीहरू आउँछन्।

माथि प्रस्तुत गरिएका उदाहरण लाई हेर्दा क ख ग र घ मा बहुवचन भेद्य काकाहरू दिदीभिनाजुहरू, भाइहरू, छोरीहरूका साथमा आकारान्त भेदक मेरा, उसका, मेरा, उसका हुनुपर्नेमा इकारान्त तथा ओकारान्त भेदक मेरो, उसको, मेरो उसको प्रयोग गरेकाले वाक्य त्रुटिपूर्ण भएका छन्। उक्त उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत गरिएको त्रुटिको प्रकृतिलाई हेर्दा मातृभाषाको प्रभावबाट नै भएको देखिन्छ। त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान गरिएका त्रुटिको प्रकृतिसंग मिल्दाजुल्दा देखिएका छन्।

४.१.३. पुरुषगत त्रुटि

क्रियाका आधारमा कर्ता र क्रियाका बीचमा सम्बन्ध स्थापना गरी व्यक्ति वा कर्ताको भेद देखाउने पदहरूलाई नै पुरुष भनिन्छ। नेपाली भाषामा कर्ता जुन रूपमा छ। क्रियापद पनि त्यही पुरुषको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ तर अधिकांश राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली पदसङ्गतिमा प्रशस्त मात्रामा पुरुषगत त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ। उनीहरूले जुन पुरुषको कर्ता छ, त्यही पुरुषको क्रियापदको प्रयोग गर्नुपर्नेमा प्रथम पुरुष कर्ताका साथमा द्वितीय तथा तृतीय पुरुष क्रियापदको प्रयोग गरेर धेरैजसो त्रुटि गरेको पाइएको छ। राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले गरेको पुरुषगत त्रुटिका केही नमुनाहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

क) म बजार गए ।

ख) हामीले श्यामलाई भेट्न सकेन ।

ग) हामीले कलम माग्यौ ।

उपर्युक्त त्रुटिका नमुनाहरूलाई हेर्दा वाक्य क र ग मा प्रथम पुरुष म र हामीका साथमा प्रथम पुरुषकै गएँ र माग्यौ प्रयोग गर्नुपर्नेमा त्यसो नगरी द्वितीय पुरुषीय क्रियापद गए र माग्यौ प्रयोग गरेकाले उक्त वाक्यहरू त्रुटिपूर्ण देखिएका छन् । त्यसैगरी ग मा प्रथम पुरुष कर्ता हामी का साथमा सकिन प्रयोग गर्नुपर्नेमा त्यसो नभई तृतीय पुरुषीय क्रियापद सकेन प्रयोग गरेकाले पदसङ्गति त्रुटिपूर्ण देखिएको छ । उल्लिखित राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका पुरुषगत त्रुटिलाई हेर्दा प्रायजसो त्रुटिहरू मातृभाषाको प्रभावबाट उत्पन्न भएको देखिए तापनि अधिकांश त्रुटिहरू अभ्यास तथा भाषिक कमजोरीका कारणबाट उत्पन्न भएका छन् ।

४.१.४ आदरगत त्रुटि

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिगत प्रयोगमा धेरैजसो त्रुटि गरेको पाइएको छ । उनीहरूले पदसङ्गति गर्दा कर्ताका ठाउँमा आदरजनित क्रियापदको प्रयोग नगरेको अवस्था पाइएको छ । आदर गर्नुपर्ने ठाउँमा आदर नगरेको , आदरको प्रयोग नगर्नुपर्ने ठाउँमा आदरको प्रयोग गरेको सामान्य आदर विशेष आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग गरेको र विशेष आदर गर्नुपर्ने ठाउँमा सामान्य आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइएको छ । राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली पदसङ्गति गर्दा आदरसङ्गति त्रुटिका केही नमुनाहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) आमा बजार जान्छिन् ।

ख) शिक्षकले राम्रो पढाउँछ ।

ग) दाजुले पैसा दिन्छ ।

घ) मामाले कलम किनिदिन्छ ।

माथि उल्लिखित पदसङ्गतिगत त्रुटिका नमुनाहरूलाई हेर्दा वाक्यहरू क, ख, ग, घ मा रहेका आमा शिक्षक , दाजु , मामाका साथमा उच्च आदरार्थी क्रियापद जानुहुन्छ , पढाउनुहुन्छ ,

ल्याउनुहुन्छ , र क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्नेमा मध्यम तथा सामान्य आदरार्थी क्रियापदहरु क्रमशः जान्छन् , पढाउँछ , दिन्छ , ल्याउँछ प्रयोग गरेकाले वाक्य त्रुटिपूर्ण देखिएका छन् ।

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरुले गरेका आदरगत त्रुटिको प्रकृतिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरु मातृभाषाको उत्पन्न भएका पाइएका छन् भने कतिपय आफ्नो परिवारिक तथा सामाजिक प्रभावका कारणबाट उत्पन्न भएको हुनसक्ने अनुमान गरिएको छ ।

४.१.५ समग्र पदसङ्गतिगत त्रुटिको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

तालिका नं. १ समग्र पदसङ्गतिगत त्रुटिको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

पदसङ्गति पक्ष	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
लिङ्ग	१०८०	५८०	५००	४६.२९
वचन	११२०	४५०	६७०	५९.८२
पुरुष	६२०	३२०	३००	४८.३८
आदर	६२०	३८०	२४०	३८.७१

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित तालिकामा प्रस्तुत तथ्यलाई हेर्दा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरुले पदसङ्गति अन्तर्गत लिङ्गमा ४६.२९ त्रुटि गरेका छन् भने क्रमशः वचनमा ५९.८२ प्रतिशत , पुरुषमा ४८.३८ प्रतिशत र आदरमा ३८.७१ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ । पदसङ्गतिगत चारपक्ष लिङ्ग , वचन, पुरुष र आदरमा देखिएका त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरुले वचनमा सबैभन्दा बढि त्रुटि गरेको देखिन्छ भने , सबैभन्दा कम त्रुटि आदरमा गरेको देखिन्छ । पदसङ्गतिको सरलता र जटिलता लाई दृष्टिगत गर्दा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरुलाई वचनमा बढी जटिलता भएको पाइएको छ । त्यसैगरी दोस्रोमा लिङ्ग , तेस्रोमा र चौथो स्थितिमा आदर रहेको छ । सबैको तुलनामा आदरमा कम जटिल देखिएको छ ।

४.१.५.१ लिङ्गगत त्रुटि

तालिका नं. २ लिङ्गगत त्रुटि

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	४००	२५५	१४५	३६.२५
अनुवाद	२००	१२०	८०	४०.००
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	२२०	९०	१३०	५९.०९
स्वतन्त्र लेखन	२२०	१००	१२०	५४.५४

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

उपर्युक्त तालिकामा देखाइए अनुसार प्रश्नका आधारमा लिङ्गगत त्रुटिको स्थितिलाई हेर्दा स्वतन्त्र लेखनमा ५४.५४ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ । भने सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ५९.०९ प्रतिशत त्रुटि देखाइएको छ । त्यसैगरी अनुवाद र वस्तुगत प्रश्नमा क्रमशः ४० प्रतिशत र ३६.२५ प्रतिशत त्रुटि देखिन्छ ।

यी सबै विश्लेषणका आधारमा चर्चा गर्दा स्वतन्त्र लेखन सम्बन्धी त्रुटि धेरै मात्रामा विद्यार्थीहरूले गर्नु भनेको राजवंशी भाषामा लैङ्गिक विभेद नदेखिनु हो भन्ने कुरा पुष्टि हुन्छ ।

४.१.५.२ वचनगत त्रुटि

तालिका नं. ३ वचनगत त्रुटि

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	४००	२५०	१५०	३६.५०
अनुवाद	२००	११०	९०	४५.००
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	२४०	१००	१४०	५८.३३
स्वतन्त्र लेखन	२४०	८०	१६०	६६.६७

स्रोत स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित तालिकामा प्रश्नका आधारमा वचनगत त्रुटिलाई हेर्दा स्वतन्त्र लेखनमा ६६.६७ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिन्छ भने सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ५८.३३ प्रतिशत , अनुवाद ४५ प्रतिशत र वस्तुगत प्रश्नमा ३६.५० प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ । यसरी तथ्यका आधारमा विश्लेषण गर्दा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूको उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा वचनगत त्रुटि बढि गरेको पाइन्छ भने पहिचानत्मक प्रकृतिका प्रश्नमा कमै त्रुटि गरेको पाइन्छ

४.१.५.३ पुरुषगतगत त्रुटि

तालिका न . ४, पुरुषगत त्रुटि

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	३४०	२४५	९५	२७.९४
अनुवाद	१२०	४६	७४	६१.६७
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	१००	४८	५२	५२.००
स्वतन्त्र लेखन	१००	४२	५८	५८.००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लेखित पुरुषगत त्रुटिलाई प्रश्नका आधारमा हेर्दा अनुवादमा ६१.६७ प्रतिशत त्रुटि देखिएको छ भने त्यसपछि क्रमशः सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ५२ प्रतिशत, स्वतन्त्र लेखनमा ५८ प्रतिशत र वस्तुगत प्रश्नमा २६.४९ प्रतिशत त्रुटि भएको देखिन्छ। सबै त्रुटिहरूलाई हेर्दा उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा बढी र स्वतन्त्र उत्पादनात्मक प्रश्नमा कम त्रुटि गरेको देखिन्छ। यसरी त्रुटिका प्रकृतिलाई नियाल्दा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली पदसङ्गतिमा मातृभाषाको व्यावधान बाट यस्ता खालका त्रुटिहरू हुने गरेको कुरा तालिकाको विश्लेषणबाट निष्कर्ष दिन सकिन्छ।

४.१.५.४ आदरगत त्रुटि

तालिका न.७ आदरगत त्रुटि

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	३४०	२५०	९०	२६.४७
अनुवाद	१२०	३४	८६	७१.६७
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	१८०	८८	३२	१७.७८
स्वतन्त्र लेखन	१२०	४४	७६	६३.३३

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित तालिकामा प्रस्तुत आदरगत त्रुटिलाई प्रश्नका आधारमा विश्लेषण गर्दा अनुवादमा ७१.६७ प्रतिशत त्रुटि पाइएको छ। राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले गरेको अन्य आदरगत त्रुटिहरूमा क्रमशः स्वतन्त्रलेखन सम्बन्धी प्रश्नमा ६३.३३ प्रतिशत वस्तुगत प्रश्नमा २६.४७ प्रतिशत सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा १७.७८ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिन्छ।

४.२. लिङ्गका आधारमा नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटि

लिङ्गले जातिलाई बुझाउँछ। स्त्री र पुरुष बिचमा ज्ञान गराउने शब्दको रूप लिङ्ग हो। लिङ्ग तीन थरीका छन्। पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग र नपुङ्सक लिङ्ग पुलिङ्गले पुरुषजातिको,

स्त्रीलिङ्गले स्त्रीजातिका र नपुङ्सकलिङ्गले भाले -पोथि छुटिन नसक्ने निर्जिव वस्तुको बोध गराउँछ ।

पुलिङ्ग :भाइ, मामा , दाइ, बुवा

स्त्रीलिङ्ग : आमा , बहिनी , माइज , भाउजु

नपुङ्सकलिङ्ग : घर , फूल , ऐना , कलम , छाता

कसैकसैले लिङ्गलाई स्त्रीलिङ्गी, पुलिङ्ग, नपुङ्सकलिङ्ग र उभयलिङ्ग गरी लिङ्ग चारओटा पुऱ्याएका छन् । यसरी विभिन्न विद्वानहरुको भनाइ अनुसार नेपाली भाषामा लिङ्गका किसिम छुट्याउन कठिनपरेतापनि बन्धुले गरेको लिङ्गको प्रकारलाई नै आधार मानिएको छ । राजवंशी भाषामा पुलिङ्गका र स्त्रीलिङ्गको तुलनात्मक अध्ययन तल गरिएको छ :

४.२.१. कर्ता (मानवीय) क्रियापद

नेपाली भाषामा

पुलिङ्गी वाक्य

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) श्याम गयो ।

क) रीता गई ।

ख) राम पढ्छ ।

ख) सीता पढ्छे ।

ग) दीपक हाँस्यो ।

ग) दीपीका हाँसी ।

घ) भाइले खायो ।

घ) बहिनीले खाई ।

ङ) केटो ठगियो ।

ङ) केटी ठगिई ।

उपर्युक्त नेपाली भाषाका पुलिङ्गबोधक वाक्यहरुमा पुलिङ्गकर्ता क्रमशः श्याम , राम , दीपक, भाइ र केटोसँग पुलिङ्गीकै क्रियापदहरु क्रमशः गयो , पढ्न , हाँस्यो , खायो , ठगियो प्रयोग गरिएको छ । त्यसैगरी नेपाली स्त्रीलिङ्गबोधक शब्द क्रमशः रीता , सीता , दीपक, बहिनी ,

केटी सँग स्त्रीलिङ्गी क्रियापदहरू क्रमशः : गई , पढ्छे , हाँसी , भाइ , ठगिई , प्रयोग भएको तसर्थ नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा कर्ता र क्रियापद लिङ्गबाट प्रभावित देखिन्छ ।

राजवंशी भाषामा

पुलिङ्गी वाक्य

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) श्यामर गिछु ।

क) गीतार गिछु ।

ख) रामर पढ्छे ।

ख) सीतार पढ्छे ।

ग) दीपक र हाँसिल ?

ग) दीपीकार हाँसिल ?

घ) बेटार ठगिल कि ।

घ) बेटा ठगिल कि ।

ङ) बाबुर खाले ।

ङ) माइर खाले ।

माथि प्रस्तुत गरिएको राजवंशी भाषा अन्तर्गतका पुलिङ्गी कर्ताका साथमा क्रमशः : श्यामर , रामर , दीपकर, बेटार , बाबुर प्रयोग गरिएको छ । यी कर्ताका साथमा क्रमशः गिछु , पढ्छे , हाँसिल , ठगिल कि र खाले क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ भने स्त्रीलिङ्गी अन्तर्गत स्त्रीलिङ्गी कर्ता रीतार सीतार , दीपीकार , बेटार, माइर प्रयोग गरिएको छ र तिनै कर्ताले साथमा भने समुह (क) पुलिङ्गी मा नै प्रयोग क्रियापदहरू क्रमशः : गिछु पढ्छे , हाँसिल ठगिल कि र खाले शब्दको प्रयोग गरिएको छ । यसरी राजवंशी भाषाको अध्ययन गरी हेर्दा राजवंशी भाषामा लिङ्ग जन्तुसुकै भएपनि त्यसको क्रियापदमा कुनै असर नपार्ने देखिन्छ अर्थात् राजवंशी भाषामा कर्तामा लिङ्गभेद रहेपनि क्रियामा लिङ्गभेदन हुदैन ।

४.२.२ कर्ता (मानवेतर) र क्रियापद

नेपाली भाषामा

पुलिङ्ग वाक्य

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) गोरुले पराल खायो

क) गाईले पराल खायो

ख) कुकुर भुक्छ ।

ख) कुकुरी भुक्छे ।

ग) बाछो कराउँछ ।

ग) बाछी कराउँछ ।

घ) पाठो घाँस खान्छ ।

घ) पाठी घाँस खान्छ ।

उपर्युक्त पुलिङ्गी वाक्यमा प्रयोग गरिएका वाक्यहरूमा मानवेत्तर पुलिङ्गी जनाउने शब्दहरू क्रमशः गोरु , कुकुर , बाछो , पाठो कर्ताको रूपमा प्रयोग भएका छन्, भने क्रियापदका रूपमा क्रमशः खायो , भुक्छ , खान्छ , कराउँछ प्रयोग भएका छन् । त्यसैगरी स्त्रीलिङ्गीमा प्रयोग गरिएका वाक्यहरूमा कर्ताका रूपमा मा प्रयोग गरिएका वाक्यहरूमा मानवेत्तर स्त्रीलिङ्गीमा शब्दहरू क्रमशः गाई , कुकुरी बाछी , पाठी प्रयोग गरिएको छ , भने क्रियापदका रूपमा क्रमशः खायो भुक्छ , कराउँछ , खान्छ , क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ । यसरी हेर्दा पुलिङ्गीमा प्रयोग गरिएका कर्ताले क्रियापद र स्त्रीलिङ्गी मा प्रयोग गरिएको छ । स्त्रीलिङ्गीकर्ताको क्रियापद एउटै भएकाले भाषामा मानवेत्तर वस्तु कर्ता भएको वाक्यमा जुनसुकै लिङ्ग भएपछि त्यसले क्रियापदमा कुनै असर नपार्ने देखिन्छ ।

राजवंशी भाषामा

पुलिङ्गी वाक्य

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) गोरु पुवाल खाले ।

क) गाईर पुवाल खाले ।

ख) कुकुरट भुकेचे ।

ख) पिल्यानीर भुकेचे ।

ग) बाछार डडाचे ।

ग) बाछीर डडाचे ।

घ) पाठार घाँस खाँचे ।

घ) पाठीर घाँस खाँचे ।

माथि प्रस्तुत गरिएको अन्तर्गतका पुलिङ्गी अन्तर्गतका वाक्यहरूमा पुलिङ्ग कर्ता क्रमशः गोरु , कुकुरट, बाछार , पाठार प्रयोग गरिएको छ यी कर्ताका साथमा क्रमशः खाले , भुकेचे , डडाचे , खाँचे क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ भने स्त्रीलिङ्गी अन्तर्गत कर्ता क्रमशः गाईर, पिल्यानीर , बाछीर , पाठीर तिन कर्ताको साथमा पुलिङ्ग मा प्रयोग गरिएका क्रियापदहरू क्रमशः खाले , भुकेचे , डडाचे खाचे शब्दको प्रयोग गरिएको छ । यसरी राजवंशी भाषाको अध्ययन गरी हेर्दा लिङ्ग जुनसुकै भएपनि त्यसले क्रियापदमा कुनै असर नपार्ने देखिन्छ ।

४.२.३. विशेष्य र विशेषण

नेपाली भाषामा

पुलिङ्गी वाक्य

क) केटो होचो छ ।

ख) भाइ गोरो छ ।

ग) छोरो राम्रो थियो ।

घ) हरि कालो छ ।

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) केटी होची छे ।

ख) बहिनी गोरी छे /छिन् ।

ग) छोरी राम्री थिई ।

घ) सीता काली छे ।

उपर्युक्त पुलिङ्गी मा प्रयोग गरिएका वाक्यहरूमा पुलिङ्गी विशेष्य केटो , भाइ, छोरो, हरि सँग पुलिङ्गी विशेषण विशेषण क्रमशः होचो , गोरो, राम्रो , कालो प्रयोग भएको छ । त्यसैगरी स्त्रीलिङ्गी मा प्रयोग गरिएका स्त्रीलिङ्गीबोधक वाक्यहरूमा स्त्रीलिङ्गी विशेष्य क्रमशः केटी , बहिनी , छोरो , सीताका साथमा स्त्रीलिङ्गी विशेषण शब्दहरू होची , गोरी , राम्री , काली प्रयोग गरिएको छ । नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा विशेषणलाई लिङ्गले प्रभाव पारेको देखिन्छ ।

राजवंशी भाषामा

पुलिङ्गी वाक्य

क) चेङ्गार बाचाछे ।

ख) बाबुर गर छे ।

ग) बाबुर असल छिले ।

घ) हरिर काल छे ।

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) चेङ्गारी बाचाछे ।

ख) माईर गर छे ।

ग) माईर असल छिले ।

घ)सीतार काल छे ।

माथि प्रस्तुत गरिएको पुलिङ्गी अन्तर्गतका वाक्यहरूमा पुलिङ्ग कर्ता क्रमशः चङ्गार, बाबुर, बाबुर, हरिर प्रयोग गरिएको छ, यी कर्ताका साथमा क्रमशः बाचाछे, गरछे, छिले, कालछे क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ भने स्त्रीलिङ्गी कर्ता क्रमशः चेङ्गरीन, माइर, माईर, सीतार ,साथमा

पुलिङ्गमा प्रयोग गरिएका क्रियापद क्रमशःवाचाछु, गरछे, छिले, कालछे को प्रयोग गरिएको छ ।
यसरी राजवंशी भाषाको अध्ययन गरी हेर्दा लिङ्ग जुनसुकै भएपनि क्रियापद असर नपर्ने देखिन्छ ।

४.३. वचनको आधारमा नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटि

एक वा अनेक बुझाउने बुझाउने शब्दको स्वरूपलाई वचन भन्दछन् । (सिक्क्याल, २०५०:२५)

सङ्ख्याँ बुझाउने व्याकरणको चिन्हलाई वचन भनिन्छ । नेपालीमा एउटालाई बताउने एकवचन र दुईवा सो भन्दा बढीलाई जनाउने बहुवचन हुन्छ । संस्कृतमा एकवचन, बहुवचन, द्विवचन हुन्छ भने नेपालीमा दुईवटा मात्र वचन देखिन्छन् । नेपाली भाषामा वचन बोधक प्रत्यय नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियामा प्रयुक्त भएको देखिन्छ । उदाहरण स्वरूप नेपाली भाषा र राजवंशी भाषामा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ :

४.३.१ कर्ता र क्रियापद

नेपाली भाषामा

एकवचन वाक्य

बहुवचन वाक्य

क) सुमन घर गयो ।

क) सुमनहरु घर गए ।

ख) बहिनी घर गई ।

ख) बहिनीहरु घर गए ।

ग) भाइ स्कुल जान्छ ।

ग) भाइहरु स्कुल जान्छन् ।

घ) म भात खान्छु ।

घ) हामीहरु भात खान्छौ ।

प्रस्तुत माथिका एकवचनका वाक्यहरुमा एकवचनकै कर्ताहरु क्रमशः सुमन, बहिनी, भाइ, म प्रयोग गरिएको छ जसमा क्रमशः गयो, गई, जान्छ, खान्छु क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ । बहुवचनका वाक्यहरुमा बहुवचनकै कर्ताहरु क्रमशः सुमनहरु, बहिनीहरु, भाइहरु, र हामीहरु प्रयोग गरिएको छ भने ती कर्ता अनुसारकै क्रियापदहरु क्रमशः गए, गए, जान्छन्, खान्छौ प्रयोग गरिएको छ । यसरी हेर्दा नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा कर्ता र क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पारेको देखिन्छ । अर्थात् वचनअनुसार कर्ता र क्रियापदमा मेल हुनुपर्ने देखिन्छ ।

राजवंशी भाषमा

एकवचन वाक्य

बहुवचन वाक्य

क) सुमनर घर चुलिगेल ।

क) सुमनला घर चुलिगेल ।

ख) बहिनीर चुलिगेल ।

ख) बहिनीला चुलिगेल ।

ग) बाबुर स्कुल जाछे ।

ग) बाबुला स्कुल जाछे ।

घ) मुई भात खाम ।

घ) हामा भात खाम ।

माथि प्रस्तुत गरिएका एकवचन कर्ताहरु क्रमशः सुमनर, बहिनीर, बाबुर, मुई प्रयोग गरिएको छ यी कर्ताका साथमा क्रमशः चुलिगेल, चुलिगेल, जाछे, खाम, क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ भने बहुवचनमा कर्ता क्रमशः सुमनला, बहिनीला, बाबुला, हामा, साथमा, एकवचन मा नै प्रयोग गरिएका क्रियापदहरु क्रमशः गेल, चुलिगेल, जाछे, खाम शब्दको प्रयोग गरिएको छ ।

यसरी हेर्दा राजवंशी भाषामा अध्ययन गर्दा एकवचन र बहुवचनमा एउटै क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

४.३.२ विशेष् र विशेषण

नेपाली भाषामा

एकवचन वाक्य

बहुवचन वाक्य

क) कालो भैसी

क) काला भैसीहरु

ख) अमिलो आँप

ख) अमिला आँपहरु

ग) सेतो केटो

ग) सेता केटाहरु

घ) गुलियो मेवा

घ) गुलिया मेवाहरु

माथि प्रस्तुत गरिएको विशेषण र विशेष् प्रयोग गरी निर्माण गरिएका एकवचनका वाक्यहरु विशेषण क्रमशः कालो , अमिलो, सेतो , गुलियो, प्रयोग गरिएको छ भने ती विशेषणसँग विशेष् शब्दहरु भैसी, आँप, केटो, मेवा प्रयोग गरिएका छन् । त्यसैगरी विशेषण र विशेष् प्रयोग

गरी निर्माण गरिएका बहुवचन वाक्यहरूमा विशेषण क्रमशः काला, अमिला, सेता, गुलीयो प्रयोग गरिएका छन् भने ती बहुवचनका विशेष्य क्रियापदहरू भैंसीहरू, आँपहरू, केटिहरू र मेवाहरू प्रयोग गरिएको छ। यसरी कर्ता अनुसार क्रियापद भएको छ।

राजवंशी भाषामा

एकवचन वाक्य

बहुवचन वाक्य

क) काल भैंस ।

क) काल भैंसला ।

ख) खाट्टा आम ।

ख) खाट्टा आमला ।

ग) गर बेटा ।

ग) गर बेटाला ।

घ) मिठ्ठ पपित्ता ।

घ) मिठ्ठ पपिताला ।

माथि प्रयोग गरिएका एकवचनका वाक्यहरू क्रमशः काल, खाट्टा, गर, मिठ्ठा प्रयोग भएको छ जसमा कर्तामा साथमा क्रिया क्रमशः भैंसी, आम, बेटा पपित्ता प्रयोग भएको छ। त्यसैगरी बहुवचन अन्तर्गतका क्रमशः काल, खाट्टा, गर, मिठ्ठ प्रयोग छ। जसमा कर्ता अनुरूप क्रियापदकै प्रयोग भएको छ।

४.३.३ भेदक र भेद्य

नेपाली भाषामा

एकवचन वाक्य

बहुवचन वाक्य

क) मेरो भाइ गयो ।

क) मेरा भाइहरू गए ।

ख) उसकी छोरी आउँछे ।

ख) उसका छोरीहरू आउँछन् ।

ग) मेरी बहिनी गई ।

ग) मेरा बहिनीहरू गए ।

घ) उसको हली आउँछे ।

घ) उसका हलीहरू आउँछन् ।

उपर्युक्त नेपाली भाषाका एकवचन भेदक वाक्य मेरो, मेरी, उसकी, उसकोसँग एकवचनकै भेद्य वाक्य भाइ गयो, छोरी आउँछे, बहिनी गई, हली आउँछे प्रयोग भएको छ भने

बहुवचनका वाक्यहरुमा बहुवचनबोधक आउँछन् , बहिनीहरु गए , हलीहरु आउँछन् प्रयोग भएको छ । अत नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा भेदक र भेद्यलाई वचनले प्रभावित गरेको देखिन्छ ।

राजवंशी भाषामा

एकवचन वाक्य

बहुवचन वाक्य

क) मोर बाबुर चुलिगेल ।

क) मोर बाबुला चुलिगेल ।

ख) उहाँर वेटीर आसिप्की ।

ख) उहाँर वेटिला आसिप्की ।

ग) मोर बहिनीर चुलिगेल ।

ग) मोर बहिनीला चुलिगेल ।

घ) उहाँर नकरट आसिप्की ।

घ) उहाँर नकरला आसिप्की ।

उपर्युक्त राजवंशीभाषाको एकवचनका वाक्य क्रमशः मोर , उहाँर, मोर , उहाँर का साथमा चुलिगेल वेटीर आसिप्की , बहिनीर चुलिगेल, नकरट आसिप्की जस्ता भेद्य प्रयोग भएका छन् भने बहुवचनका वाक्य एकवचनमानै प्रयोग भएका भेदक मोर ,उहाँर, मोर , उहाँर का साथमा बहुवचनका भेद्य बाबुला चुलिगेल, वेटिला आसिप्की ,बहिनीला चुलिगेल, नकरला आसिप्की प्रयोग भएका छन् । यसरी राजवंशीभाषामा पदसङ्गतिको क्रममा आएका भेदकलाई वचनले प्रभाव पारेको पाईदैन भने भेद्यपद चाहिँ वचनबाट प्रभावित देखिन्छ ।

४.४ पुरुषका आधारमा नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटि

वक्ता , श्रोता र सन्दर्भलाई जनाउने व्याकरणिक कोटि पुरुष हो । ढकाल २०६६:१७९) ।

नेपाली

प्रथम पुरुष

क) म बजार जान्छु ।

ख) हामी विद्यालय जान्छौ ।

द्वितीय पुरुष

क) तँ विद्यालय जान्छस् /जान्छेस् ।

ख) तिमी विद्यालय जान्छौं /जान्छ्यौ ।

ग) तपाईं विद्यालय जानुहुन्छ ।

तृतीय पुरुष

क) ऊ विद्यालय जान्छे /जान्छ

ख) उनी विद्यालय जान्छिन् / जान्छन् ।

ग) उहाँ विद्यालय जानुहुन्छ ।

माथि उल्लिखित नेपाली भाषाका प्रथम पुरुषका वाक्यहरु क्रमशः : प्रथम पुरुषीय कर्ता (सर्वनाम) म र हामीका साथमा प्रथम पुरुषीय क्रियापद क्रमशः जान्छु र जान्छौ प्रयोगमा आएका छन् । त्यसैगरी द्वितीय पुरुषका वाक्यहरु क्रमशः : द्वितीय पुरुषीय कर्ता तँ तिमी र तपाईंका साथमा द्वितीय पुरुषका क्रियापदहरु जान्छस् , जान्छेस् , जान्छौ /जान्छ्यौ र जानुहुन्छ प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै तृतीय पुरुषका वाक्यहरु तृतीय पुरुषीय कर्ता क्रमशः ऊ , उनी र उहाँका साथमा तृतीय पुरुषीय क्रियापदहरु क्रमशः : जान्छ /जान्छे जान्छस् /जान्छिन् र जानुहुन्छ को प्रयोग गरिएको छ परिणामतः : नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा कर्ता र क्रियापदलाई पुरुषले प्रभावित पारेको देखिन्छ ।

राजवंशीमा

प्रथम पुरुष

क) मुई विद्यालय जामु ।

ख) हामा विद्यालय जाम ।

द्वितीय पुरुष

क) तुई विद्यालय जाबो ।

ख) तुई विद्यालय जाबो ।

ग) तामा विद्यालयत जाबो ।

तृतीय पुरुष

क) नाँ विद्यालय जाबो ।

ख) नाँ विद्यालय जाबो ।

ग) नाँ विद्यालय जाबो ।

राजवंशी भाषाका प्रथम पुरुषका वाक्यहरु प्रथम पुरुषका कर्ता मुई , हामा का साथमा प्रथम -पुरुषीय क्रियापद कमश : जामु जाम प्रयोग भएको छ । द्वितीय पुरुषका वाक्यहरु कमश :द्वितीय पुरुषीय कर्ता 'तुई र तमा का साथ मा जाबोको प्रयोग भएको छ । त्यसैगरी तृतीय पुरुषका वाक्यहरु कमश तृतीय पुरुषीय नाँ का साथमा एउटौ क्रियापद जाबो को प्रयोग भएको छ ।

राजवंशी भाषाका कर्तालाई पुरुष तथा क्रियापद दुबैले प्रभाव पारेको देखिन्छ । द्वितीय पुरुषमा नेपालीमा प्रयोग हुने तँ , तिमी तपाई जस्ता ठाउँमा तुइ र तमा ले नै सम्बोधन गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी तृतीय पुरुषमा पनि ऊ , उनी र उहाँ जस्ता कर्ताका ठाउँमा एउटै नाँ ले नै सम्बोधन गरेको पाइन्छ ।

४.५. आदरका आधारमा नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटि

आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटि दर्शाउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ । आदर मुलत : स्रोत (द्वितीय पुरुष) र अन्य सन्दर्भ तृतीय मा व्यक्त हुन्छ । यसका लागि स्रोता सन्दर्भमा आदरार्थी सर्वनामको र अन्य सन्दर्भमा चाहिँ सर्वनामका साथै आदरसुचक नामको प्रयोग हुन सक्छ (अधिकारी , २०६२:९१) भाषामा आदरतह भाषाभाषीहरुका सामाजिक आर्थिक , धार्मिक र उमेरगत निर्धारण भएको पाइन्छ ।

कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागी हरुको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटी पुरुष हो । यो विशेषत सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ । प्राय वक्ताका सन्दर्भमा आउनेलाई प्रथम पुरुष ,कुरा सुन्ने वा स्रोता द्वितीय पुरुष र वक्ता स्रोता बाहेकका कथ्य विषयवस्तु तृतीय पुरुष गरी पुरुषलाई तीन किसिमबाट वर्गीकरण गर्न सकिन्छ (अधिकारी २०६२:८८) ।

नेपाली भाषा

आदरार्थी	प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
आदरार्थी	म लेख्छु ।	तँ लेख्छस् ।	उँ लेख्छ ।
मध्यम आदर	म चिठी लेख्छु ।	तिमी चिठी लेख्छौ ।	तिनी चिठी लेख्छन् ।
उच्च आदर	म चिठी लेख्छु ।	तपाईं चिठी लेख्नुहुन्छ ।	उनी चिठी लेख्छन् ।
विशेष आदर	आँफू चिठी लेखिन्छ ।	तपाईं चिठी लेख्नु हुन्छ ।	उहाँ चिठी लेख्नुहुन्छ ।
उच्च आदर	आफू चिठी लेखिन्छ ।	यहाँ चिठी लेख्नुहुन्छ ।	आश्विन बाबु चिठी लेखिबक्सिन्छ ।
उच्चतम आदर		हजुर चिठी लेखिबक्सिन्छ ।	

राजवंशी भाषा

प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
मुई लेखिम् ।	तुई लेख्बो	नाँ लेखेचे ।
मुई चिठी लेखिम् ।	तुई चिठी लेख्बो ।	नाँ (नुवा) चिठी लेखेचे ।
मुई चिठी लेखिम् ।	तामा चिठी लेख्बन्ना ।	नाँ (नुवाँ) चिठी लेख्बे
आपुन चिठी लेख्मु ।	तामा चिठी लेख्चन् ।	(आम्हा) नाँ चिठी लेखेचे ।
आपुन चिठी लेख्मु ।	तामा चिठी लेखेचन् ।	आश्विनबाबु चिठी लेख्चन् ।
उच्चतम आधार	आम्हा चिठी लेखेचे ।	

माथिको तालिकाबाट नेपाली र राजवंशीको आदरगत पदसङ्गतिगत त्रुटिलाई विश्लेषण गर्दा नेपाली र राजवंशी दुवै भाषामा पुरुषबाट आदर व्यक्त हुँदैन । नेपाली भाषामा जस्तो राजवंशी भाषामा हेर्दा र सुन्दा आदर भेटाईदैन राजवंशी भाषीले आदरलाई पनि अरु अनादर वा निम्न आदरका शब्दहरूलाई उच्चारण गरेभै गर्ने खालको अवस्था रहेको पाइन्छ । यहाँ क्रमशः उच्च र उच्चतर आदरमा लेख्नु क्रियापदको प्रयोग भएकोमा छ । यसै गरी द्वितीय पुरुषमा तामा र तुइ क्रियापदमा लेखेचना प्रयोग भएको पाइन्छ । यसैगरी तृतीय पुरुषमा तमा र तुइ आदर लेखेचे, लेख्कना क्रियापदको प्रयोग भएको छ भने उच्चतम आदरमा द्वितीय पुरुष आम्हा आदर क्रियापद लेखेचेको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसको आदरमा राजवंशी भाषामा पुरुषले प्रभाव पारेको कुरा माथिको तालिकाले पनि अझ छर्लङ्ग पार्ने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

लिङ्गका आधारमा नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा नेपाली र राजवंशी भाषामा लिङ्गका आधारमा पुरुषको रूपान्तरण द्वितीय र तृतीय पुरुषमा हुन्छ । नेपालीको वर्तमान, भुत र भविष्यत गरी तीनै कालका क्रियापदलाई लिङ्गले प्रभाव पारे पनि राजवंशी भाषामा लिङ्गले प्रभाव पारेको देखिँदैन जस्तै 'राम पढ्छ' भन्ने नेपाली वाक्यलाई राजवंशी रामर पढ्छे हुन्छ भने नेपाली वाक्यको स्त्रीलिङ्गीकरण गर्दा सीता पढ्छे भन्ने वाक्यलाई राजवंशी भाषामा सीतार पढ्छे हुनु यसको उदारहण हो । नेपालीको अमानवीय सजीव क्रियापद कुनै लैङ्गीक विभेद नपाइए जस्तै राजवंशी भाषामा पनि त्यस्तो खालको विभेद पाइँदैन ।

वचनका आधारमा नेपाली र राजवंशी भाषाको पदसङ्गति अध्ययन गर्दा नेपालीको कर्ता क्रियापद दुवैमा वचन भेद स्पष्ट पाइन्छ भने राजवंशी भाषाको क्रियापदमा एकवचन र बहुवचनमा एउटै क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ जसमा क्रियाको विभेद रहेको पाइँदैन । राजवंशी भाषाको विशेषणमा विशेष्य पदमा भेद भने वचनबाट प्रभावित देखिन्छ । पुरुषका आधारमा नेपाली र राजवंशीको पदसङ्गति अध्ययन गर्दा नेपाली भाषाको कर्ता र क्रियापदमा पुरुष भेद देखिन्छ भने राजवंशी भाषामा पनि सोही अवस्था नै यथावत रहेको पाइन्छ । आदरका दृष्टिले नेपाली र राजवंशी भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषण गर्दा नेपालीमा नाम, सर्वनाम, विशेषण लिङ्ग र क्रियामा हुने गर्दछ भने राजवंशी भाषामा पनि नाम, सर्वनाम, लिङ्ग विशेषण र क्रियामा हुने गर्दछ ।

अन्त्यमा यी दुई भाषाअन्तर्गत आदरको प्रयोगमा के-कस्ता समानता र असमानता रहेको पाइन्छ । राजवंशी भाषा प्रथम पुरुष कर्ता जनाउन मुई र हामा प्रयोग भएको छ भने द्वितीय

पुरुषमा कर्ता 'तुई' र 'उच्चमा तामा' उच्चतम मा चाहि 'आम्हा' र क्रियामा भने लेख्बो, लेखेचेको प्रयोग भएकोले द्वितीय पुरुषमा क्रियामा उच्चमा प्रभाव परेको देखिन्छ। तृतीय पुरुषमा कर्ता (नाँ) को प्रयोग भएको छ पाइन्छ। यसरी हेर्दा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका दृष्टिले हेर्दा यी दुवै भाषाहरूको पदसङ्गतिगत ऋटि विश्लेषण प्रशस्त मात्रामा भिन्नताहरू रहेकाले राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले लक्ष्य भाषामा नेपाली सिक्दा अधिकांश ऋटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ।

अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र प्रयोग

५.१ निष्कर्ष

प्रस्तुत अध्ययनबाट के पत्ता लागेको छ भने पहिलो दोस्रो विदेशी जुनसुकै भाषा सिकाइका क्रममा प्रशस्त त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । पहिलो वा दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा देखिने त्रुटिको प्रकृति फरक-फरक भए पनि बिना त्रुटि भाषा सिकाइ असम्भव प्रायः हुन्छ । परम्परागत रूपमा त्रुटिहरू असफलताको प्रकृति मानिदै आए पनि मनोवार्दी सम्प्रदायको उदयपश्चात त्रुटिलाई सिकाइ प्रक्रियाको सङ्केतका रूपमा लिन थालिएको पाइन्छ । विशेषतः संरचनावादीहरू व्यतिरेकी विश्लेषणलाई बढी जोड दिन्छन् भने मनोवादीहरू त्रुटि विश्लेषणलाई भाषा शिक्षणमा विद्यार्थी केन्द्रित विधिको रूपमा गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिन्छन् । त्रुटि विश्लेषण आज आएर निकै सफल, सार्थक एवम् विकसित सिद्ध भएको छ । यसरी विद्यार्थीहरूका सिकाइ प्रक्रिया, त्रुटिक्षेत्र, शिक्षण विधि, आदिको समेत पहिचान गर्न टेवा पुगेको छ । यस अध्ययनमा राजवंशीमातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान व्याख्या र विश्लेषण गरी निश्चित निष्कर्षमा पुगिएको देखिन्छ । उक्त निष्कर्षहरूलाई बुदागत रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- (क) राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा लिङ्गगत त्रुटिहरूमा स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका साथमा पुलिङ्गी विशेषणको प्रयोग गरेर अधिकंश त्रुटि गरेको पाइएको छ । कतिपय त्रुटिहरू स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा पुलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी अमानवीय स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा मानवीय स्त्रीलिङ्गी विशेषण, भेदक र क्रियापदको गरेर पनि त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ ।
- (ख) वचनगत त्रुटिहरूमा अधिकांश त्रुटिहरू बहुवचन भेदका साथमा एकवचन भेदकको प्रयोग गरेर भएका पाइएका छन् । त्यसैगरी बहुवचन विशेष्यका साथमा एकवचन विशेषण र बहुवचन कर्ताका साथमा एकवचन क्रियापदको प्रयोगबाट पनि भएका देखिएका छन् ।
- (ग) पुरुषगत त्रुटिहरू प्रथम पुरुष कर्ताका साथमा द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषका क्रियापद प्रयोग गरेर हुन गएका पाइएका छन् । कतिपय त्रुटिहरू द्वितीय पुरुष कर्ताका साथमा तृतीय पुरुष क्रियापद प्रयोग गरेर पनि भएका पाइएका छन् । व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्य भन्दा फरक प्रकृतिका पाइएका छन् । कतिपय त्रुटिहरूको प्रकृति नै छुट्याउन नसकिने जटिल परिस्थिति समेत पाइएको छ ।
- (घ) अधिकांश आदरगत त्रुटिहरू उच्च आदरार्थी कर्ताका साथमा अनादरार्थी र मध्यम आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग गरेर भएका पाइएका छन् । राजवंशीभाषी विद्यार्थीले गरेका आदरगत

त्रुटिको प्रकृतिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरु मातृभाषागत व्यवधानबाट उत्पन्न भएका पाइएका छन् भने अन्य कारणले पनि भएको देखिन्छ । विद्यार्थीले गरेका आदगत त्रुटिहरु व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यसंग मिल्दाजुल्दा देखिएका छन् ।

- (ड) राजवंशीभाषी विद्यार्थीबाट प्राप्त त्रुटिका प्रकृतिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरु मातृभाषाको व्यवधानबाट भएका देखिन्छन् । कतिपय त्रुटिहरु भने प्रकृति छुट्याउन नसकिने जटिल खालका पनि पाइएका छन् । पुरुषगत त्रुटिहरु यस किसिमका पाइएका छन् ।
- (च) पहिलोभाषी विद्यार्थी बढी र दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरुमा भएका विद्यालयका राजवंशीभाषी विद्यार्थीले कम र दोस्रो भाषी विद्यार्थी बढी र पहिलो भाषी विद्यार्थी कम भएका विद्यालयका राजवंशी भाषी विद्यार्थीले बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ ।
- (छ) सरलता र जटिलताको कमलाई विचार गर्दा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरुलाई वचन सबै भन्दा जटिल भएको पाइएको छ । यसपछि क्रमशः आदर , लिङ्ग , पुरुषमा रहेका पाइएको छ ।
- (ज) वाक्यमा वाक्यतात्विक सङ्गति मिलाएर पनि क्रमिक रूपमा अर्को वाक्यमा सोही वाक्य प्रकृतिको वाक्यतात्विक सङ्गति विगाने जस्ता त्रुटिहरु पनि अध्ययनका क्रममा देखिएका छन् ।
- (ञ) पदसङ्गतिगत त्रुटिहरु देखिनाका कारणहरुमा मुलतः पहिलो भाषाको नकरात्मक प्रभाव नै देखिएको छ । त्यसै अभ्यासको कमी , तालिम प्राप्त शिक्षकको अभाव पठनपाठनको वातावरण अनुपयुक्त हुन । पाठ्यक्रमको अनुपयुक्तता विद्यालयको भौतिक तथा व्यवस्थापन पक्ष कमजोर हुनु आदि कारणले विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

५.२ सारांश

सिकाइ आफैमा जटिल प्रक्रिया हो । यसमध्ये पनि भाषा सिकाइ संवेदनशील छ । नेपाल एक बहुभाषीक देश हो । यस्तो सामाजिक परिवेशमा भाषा सिकाइ भ्रम , जटिल हुन्छ । पहिलो भाषाले दोस्रो भाषा सिकाइलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ । नेपाली भाषालाई पहिलो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरुले नै शुद्ध भाषिक प्रयोग गर्न सक्दैनन् अतः दोस्रो भाषा सिक्ने सिकारुले कथ्य र लेख्य भाषाको रूपमा त्रुटि गर्नु स्वाभाविक ठानिन्छ । भाषा सिकाइ पूर्ण बनाउनका लागि मातृभाषा नेपाली नभएका विद्यार्थीहरुलाई त्रुटिका सम्भावित क्षेत्रहरु औल्याई शुद्ध नेपाली भाषा सिकाइमा सहयोग गर्नुपर्दछ , । यसरी नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा, सम्पर्क भाषा तथा विचार विनिमय गर्ने साभा भाषाको लिखित अभिव्यक्तिमा देखिने गरेका भाषिक प्रयोगतर्फ उन्मुख गराउन सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

- (क) वर्तमान पाठ्यक्रममा पदसङ्गतिको ज्ञान र यसको अत्यन्त न्यून रहेकाले धेरै त्रुटि विद्यार्थीबाट भएको हो । यस पदसङ्गतिलाई पाठ्यक्रममा महत्त्वका साथ समावेश गरिनु आवश्यक छ ।
- (ख) पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिको निराकरणका सैद्धान्तिक व्याकरणको धारणा व्याख्यान विधिद्वारा प्रस्तुत गर्नुको सट्टा प्रयोगमुलक अभ्यासमा जोड दिनाले त्रुटिलाई कम गराउन सकिन्छ ।
- (ग) विद्यालयमा हाल तालिम नपाएका भाषा शिक्षकको बाहुल्यता छ । उनीहरूको उपयुक्त ढङ्गले भाषाशिक्षण गर्न सक्दैनन् तसर्थ तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था गरिनुपर्छ भाषा शिक्षणका लागि समय समयमा गोष्ठी , सेमिनारहरू गरी आपसी छलफल र विशेषज्ञको सल्लाहद्वारासमस्या समाधान गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- (घ) नेपाली भाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षहरूमा बढी जोड दिइनुपर्ने गरी पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- (ङ) कुनै पनि भाषाको व्याकरणिय पक्षको अध्ययन गरी उक्त भाषिक व्यवस्थाको विकासका लागि महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।
- (च) विद्यार्थीमा भएका त्रुटि निराकरणका लागि कक्षकार्य र गृहकार्य बढी गराउने र विद्यार्थीलाई नै बढी सक्रिय बनाई भाषाको लिखित प्रयोगमा प्रतिस्पर्धाको स्थिति सिर्जना गरी शुद्ध भाषिक प्रयोगलाई पुरस्कृत गर्ने स्याबासी दिने जस्ता क्रियाकलाप गर्नुपर्दछ ।
- (छ) कक्षा ९मा शिक्षण गर्नुपर्ने व्याकरणिक अध्ययनलाई वातावरणसंगै संयोजित गराई सोही अनुसार सामग्री निर्माण गरी विद्यार्थीलाई प्रयोग गर्न लगाएर शिक्षकले पनि प्रयोगात्मक , प्रदर्शन र प्रश्नोत्तर विधिद्वाराशिक्षण गर्नतर्फ ध्यान दिनुपर्छ ।
- (ज) भाषिक सीपको सुनाइ बोलाइ पढाइ लेखाइको विकास गरी लेखन शैली र अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गराइ विद्यार्थीमा व्याकरणको ज्ञान गराउने हो भने विद्यार्थीले भाषामा कम त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ ।

५.३ प्रयोग

प्रस्तुत शोधपत्र दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाशिक्षण गराउँदा पहिलो तथा मातृभाषामा बारेमा पनि ज्ञान भएको भाषाशिक्षणलाई दोस्रो भाषाशिक्षण गराउँदा सहयोग पुग्दछ । त्यसैगरी आगामी शोधपत्र तयार पार्नका लागि शिक्षक तथा शोधकर्ताहरूलाई अध्ययन गर्न सहयोग मिल्नेछ साथै भावी समयमा कस्तो खालको शोध तयार पार्ने , निति बनाउने भन्ने कुरामा पनि यो शोधपत्र उपयोगी हुने देखिन्छ । यो शोधपात्र निम्न नीति निर्माण तहका प्रयोग गरिएको छ ।

(क) नीति निर्माणका लागि

माध्यमिक तहको पाठ्यक्रम निर्मातालाई पाठ्यक्रम परिष्कार र परिमार्जन गर्न यसले ठोस सहयोग पुऱ्याउनेछ । भाषाकृ पाठ्यक्रम तयार गर्दा विद्यार्थीहरूबाट हुनसक्ने त्रुटि सम्बन्धमा पाठ्यक्रम निर्मातालाई यसले पृष्ठपोषण दिनेछ । विभिन्न शिक्षण संस्थाहरूलाई विद्यार्थीको स्तर निर्धारण गर्न सघाउ पुग्नेछ । नेपाली मातृभाषा नभएका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा गर्ने त्रुटिलाई निराकरण गर्न मद्दत पुग्नेछ । यसले एउटा निश्चित अध्ययनको परिधिलाई मात्र समेटे पनि शैक्षिक नीति निर्माणका लागि उपलब्धिपूर्ण छ । समय समयमा यस्ता किसिमका अध्ययन अनुसन्धान हुँदै गएमा नेपाली भाषाको पदसङ्गतिगको साथै लेखाइमा हुने त्रुटिहरू निराकरण गर्न यस्ता अनुसन्धान उपयोगी हुने देखिन्छ ।

(ख) प्रयोगत तहका लागि

यो अनुसन्धान प्रयोग गर्ने सरोकारवाला पक्षहरूमा शिक्षक , विद्यार्थी , विद्वान सबै पर्ने भएकाले दोस्रो भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूलाई पदसङ्गति सिकाउँदा लिङ्ग वचन , पुरुष आदरका बारेमा जानकारी गराउन सीमित समय र निर्धारित पुस्तकहरूबाट मात्र विद्यार्थीहरूलाई भाषामा पोख्त बनाउन नसकिने भएकाले उनीहरूलाई विभिन्न किसिमका मौखिक सहकार्यकलापहरूमा सहभागी गराउनु पर्ने देखिन्छ । भाषा भन्ने कुरा जति प्रयोग गरियो त्यति नै बढी सिक्दै जाने भएकाले सकेसम्म नेपाली भाषालाई औपचारिक र अनौपचारिक दुवै अवस्थामा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ । जसले गर्दा शिक्षार्थीहरूमा भाषिक विचलनको अवस्था कमशः कम हुँदै जान्छ ।

(ग) अनुसन्धानकर्ताका लागि

प्रस्तुत यो शोधपत्र आगामी दिनहरूमा कस्ता प्रकारका नीति नियमहरू बनाउने दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने अधिकांश दोस्रोभाषी विद्यार्थीहरूमा कस्ता प्रकारका समस्याहरू आउँदा रहेछन् पदसङ्गति अर्न्तगत लिङ्ग वचन , पुरुष र आदरका क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी त्रुटिहरू कुन पक्षमा विद्यार्थीहरूले गरे कस्ता शिक्षण विधिको प्रयोग गर्दा उपयोगी हुने रहेछन् । कस्ता-कस्ता खालका सहकार्यकलापहरू (वादविवाद , निबन्ध लेखन, कविता लेखन , स्वतन्त्र लेखन , वक्तृत्वकला) आदि गराउने भन्ने बारेमा सहयोग पुऱ्याएको छ । भाषाविकास कार्यमा अध्ययनले

महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह भएकाले कुनै पनि भाषाको अध्ययन हुन आवश्यक छ । यस क्रममा राजवंशी भाषाको अध्ययन ज्ञान भएको अवस्थामा निम्न पक्षहरूमा शोध हुन आवश्यक देखिन्छ :

(क) राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषा सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।

(ख) राजवंशी र नेपाली भाषाको शब्दभण्डारगत अध्ययन ।

(ग) राजवंशी भाषाका उखानटुक्काहरूको अध्ययन ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी हेमाङ्गराज (२०६२) *सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार ।
- (२०६२) *समसामयिक नेपाली व्याकरण तेस्रो संस्करण* काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- (२०६५) *सामाजिक तथा प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
- अवस्थी, महादेव र पारसमणि भण्डारी (२०५९), *सरल नेपाली व्याकरण रचना, श्रृङ्खला ५ (तेस्रो संस्करण)* काठमाडौं : एकता प्रकाशन ।
- उप्रेती,मञ्जु (२०५४), *नेपाली र राजवंशी भाषाका कोटिहरुको तुलनात्मक अध्ययन तथा विश्लेषण*, अप्रकाशित शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- खनाल, पेशल (२०६४) *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, काठमाडौं सनलाइट पब्लिकेसन ।
- गौतम, वासुदेव (२०५६), *कक्षा पाँच पुरा गरेका राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरुले गर्ने त्रुटिहरुको विश्लेषण*, अप्रकाशित शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि कीर्तिपुर ।
- हुडगाना, तुलसीप्रसाद (२०६७), *प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम*, काठमाडौं : जुपिटर प्रकाशन : टेकु ।
- न्यौपाने, टडकप्रसाद (२०६९), *भाषाविज्ञानको रूपरेखा*, काठमाडौं : जय बुक डिपो
- ने.रा.प्र. प (२०४९) *नेपाली बृहत शब्दकोश* (प्रथम संस्करण), काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- बन्धु, चूडामणी (२०५२), *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन*, काठमाडौं रत्नपुस्तक भण्डार ।
- भण्डारी, पारमणी र अन्य (२०६७) *प्रायोगिक भाषाविभाजनका प्रमुख आयाम*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०६८), *भाषिक अनुसन्धान विधि: र प्रयोग*, काठमाडौं: शुभकामना प्रकाशन ।
- राजवंशी, गोविन्द प्रसाद (२०६५) *नेपाली र राजवंशी उखानको तुलनात्मक अध्ययन*, अप्रकाशित शोधपत्र सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङ ।
- राजवंशी, फूलसिंह (२०५४) *राजवंशी संस्कृति* , भद्रपुर राष्ट्रिय भाषा प्रकाशन समाज ।
- शर्मा, मोहनराज (२०६४), *शब्दरचना र वर्णविन्यास भोटाहिटी*, काठमाडौं : नबीन प्रकाशन ।
- सिम्याल, सोमनाथ (२०४८), *मध्यचन्द्रिका*, ललितपुर : साभा प्रकाशन